

چند روز قبل به خبر جالب پخش شد تو اینترنت. چهره بعضی از شاعرای ایرانی با هوش مصنوعی بازسازی شده بود. شاعرای ما در طول تاریخ استفاده‌های مختلفی با معانی مختلف از واژه هوش کردن؛ از همون جناب رودکی با «باز چو آید به هوش و حال ببیند/ جوش برآرد بنالد از دل سوزان» تا شاعر معاصرمون رضا براهنی با شعر «از هوش می...»^۱ اما احتمالاً هیچ‌کدومشون نمی‌دونستن ممکنه روزی هوش مصنوعی هم به معانی هوش اضافه بشه. آگه می‌دونستن ممکن بود چه اتفاقی بیفته؟

مثلاً ممکن بود نظامی بگه: «آن‌چه او گویای سز هستی است/ هوش مصنوعی و چت جی‌بی‌تی است»!! یا فردوسی بگه: «چو رستم ز آوردگه روی ناخت/ پرفت و بشد منشی مایکروسافت»؟! یا ممکن بود اون سی‌تا پرنده تو منطق‌الطیر بگن چه کلریه بریم تا قلّه قاف؟ یا پرینت سه‌بعدی از سیمرغ می‌گیریم می‌ذاریم دم دست دیگه! یا مثلاً حافظ از چت جی‌بی‌تی بپرسه: «چت جی‌بی‌تی! واقعاً منظور من از شعرهایم همان چیزهایی‌ست که طراحان کنکور می‌گویند؟!»

اینا رو نمی‌دونم. ولی معتقدم ما به شانس بزرگ آوردیم که هم شاعرای بزرگی داشتیم که برامون گنجینه‌ای از معرفت و حکمت و عشق و نگاه متفاوت به جهان رو یادگاری گذاشتن. هم تو دوره‌ای زندگی می‌کنیم که سرعت پیشرفت علم چند برابر قبل شده و هر روز به کشف شگفت‌انگیز برامون رو می‌کنه. امیدوارم بتونیم از هر دوی این داشته‌ها به بهترین نحو استفاده کنیم.

بگذریم ...

تا زمانی که هوش مصنوعی راهی پیدا نکرده که باهاس بتونید درساتونو قبل کنکور جمع‌بندی کنید، زحمت این کارو باید خودتون بکشید. واسه جمع‌بندی هم نیاز به یه منبع خوب و دقیق دارید که هم مطالب رو مفید و مختصر بهتون بگه، هم هیچ نکته مهمی رو از قلم نندازه، هم سلیقه طراحای کنکور رو خوب بشناسه و کمکتون کنه دقیق بزنی به هدف، هم ...

حس می‌کنم کتاب ما تمام این ویژگی‌ها و کلی ویژگی خوب دیگه داره که باعث می‌شه دوش داشته باشید. تشکر می‌کنم از همه عزیزانی که واسه آماده شدن این کتاب حسایی زحمت کشیدن؛ مؤلف محترم کتاب جناب دکتر بقائی، ویراستاران نکته‌بین کتاب، مسئول پروژه کتاب سرکار خانم آرانی و همکاران خستگی‌ناپذیر واحد تولید.

با آرزوی موفقیت و سربلندی شما عزیزان

۱. به نکته جالب این سطر دقت کردید؟ شاعر خواسته بگه از هوش می‌روم، اما انگار قبل از گفتن «روم» از هوش رفته و ادامه‌شو ننوشته.

بایاد «مادر و پدرم»

تقدیم به

«بمهرم» که سخنی‌های زندگی با آدمی همچون مرا
تاب آورده است....

«به نام منشأ تفکر و دانش»

بچه‌ها سلام!

وقت دارین به اندازه خوردن یه فنجان قهوه با هم گپ بزنیم؟ اگه حوصله‌شو ندارین، بذاریم برای یه وقت بهتر. خُب؛ اومدین؟! خوش‌حالم که افتخار دادن و نشستین پای صحبت‌م 😊. راستش خیلی حالم خوبه وقتی قراره با شما بچه‌های علوم انسانی هم‌کلام بشم؛ الکی نمی‌گم ها. آخه می‌دونین که توی کشورهای پیشرفته، بیشترین ارزش رو به حوزه علوم انسانی می‌دن؛ می‌دونین چرا؟ اونا به‌درستی معتقدن که رشته‌هایی مثل ادبیات، فلسفه، علوم اجتماعی، روان‌شناسی، اقتصاد و رشته‌هایی تو ردیف اینان که پایه‌های رشد و شکوفایی یک جامعه رو بنا می‌کنن. اگه بخوام دروغ نگم من خودم یه دور قمری رشته‌های مختلف رو زدم و آخرش رسیدم به علوم انسانی و فهمیدم گم‌شده این‌جاس!

آفاق را گریه‌ام، مریبان و زنده‌ام / بیدار نخبان بیدوام؛ اما تو نیز دگر می!

خوش به حالتون که اومدین این رشته و قراره پیشرفت فکری کشورمون با دستای شما رقم بخوره. امیدوارم بیشتر از خوردن یه قهوه خسته‌تون نکرده باشم؛ آخه راستشو بخواین خودمم دلم گرفته بود و نیاز به حرف‌زدن داشتم:

باز به دنبال پریشانی‌ام
در پی ویران‌شدن آنی‌ام
عاشق آن لحظه طوفانی‌ام
آمده‌ام تا تو بسوزانی‌ام
تا تو کمی عشق بنوشانی‌ام
تا که بگیری و بمیرانی‌ام
خوب‌ترین حادثه می‌دانی‌ام؟
دیر زمانی است که بارانی‌ام
تشنه یک صحبت طولانی‌ام

با همه بی‌سروسامانی‌ام
طاقت فرسودگی‌ام هیچ نیست
آمده‌ام بلکه نگاهم کنی
دلخوش گرمای کسی نیستم
آمده‌ام با عطش سال‌ها
ماهی برگشته ز دریا شدم
خوب‌ترین حادثه می‌دانمت
حرف بزن ابر مرا باز کن
حرف بزن. حرف بزن - سال‌هاست

ها ... به کجا می‌کشی‌ام، خوب من؟ / ها ... نکشانی به پشیمانی‌ام!

اما بریم ببینیم توی این کتاب، قراره چی بخونیم و چی یاد بگیریم. کتاب، چهار فصل کلی داره که هر فصل اون، یکی از موضوعات «علوم و فنون» رو کامل به شما یاد می‌ده؛ به این ترتیب: عروض و قافیه - آرایه‌های ادبی^۲ - تاریخ ادبیات و سبک‌شناسی - قرابت معنایی. هیچ فرقی نمی‌کنه که کتاب رو با کدوم فصل شروع کنین؛ هر طور که دوست دارین بخونین. پیشنهاد من همین ترتیب کتابه.

۱. گاهی دلم برای خودم تنگ می‌شود، مجموعه شعر محمّدعلی بهمنی، نشر آرا، ص ۱۵۲.

۲. فصل آرایه‌های ادبی با پایه یازدهم شروع شده است.

تو هر فصل کتاب، هر کدوم از درسای کتاب درسی رو به چند درس تقسیم کردیم تا شما بتونین با شبی به ربع خوندن، به مبحث رو یاد بگیرین. هر درس، به درس‌نامه داره که مبحث مورد نظر رو کامل آموزش می‌ده. آخر هر درس هم به سؤال چهارگزینه‌ای آوردیم تا با جواب‌دادن به اون بتونین آموخته‌هاتونو بسنجین. «ستون نکات» توی هر درس هم فهرستی از مهم‌ترین نکته‌های اون درسه. هر چند درس یک بار هم به آزمون داریم به اسم **دستگرمی** که شما رو با جو سوالای کنکور، بیشتر آشنا می‌کنه؛ پس شما هر فصل رو که برای خوندن انتخاب می‌کنین با همین ترتیب کتاب پیش برین. آخر هر فصل هم منتخب سوالای نکته‌دار کنکورهای اخیر رو آوردیم تا دیگه بزنین به خال و خیالتون راحت بشه. 📖

یکی از ویژگی‌های این کتاب اینه که توی درس‌نامه، تمام شعرها رو مشکول نویسی کردیم یعنی با «ته» و «ت» نوشتیم تا موقع یادگرفتن یک مبحث، ذهنتون بی‌خودی درگیر درست‌خوندن بیت نشه. کم‌کم اوضاع بهتر می‌شه و خوندن شعرها رفته‌رفته راحت و راحت‌تر می‌شه.

توی فهرست کتاب، شماره درس مرتبط از کتاب درسی رو هم آوردیم تا اگه برای آزمون‌های طول سال تحصیلی، درس خاصی از کتاب، مد نظر تونه، راحت بتونین پیداش کنین.

اما این مقدمه، کامل نمی‌شه مگر با سپاس‌گزاری از عزیزانی که مستقیم و غیرمستقیم مدیون محبتشون هستیم. جناب دکتر کمیل نصری به خاطر اعتمادی که همیشه به من داشته‌اند.

جناب سید سعید احمدپور مقدم مدیر تألیف کاردان و باسواد به خاطر همراهی‌ها و حمایت‌های ایشان. همکار عزیزم در تألیف، خانم عصمت بقائی و ویراستاران دقیق و دلسوز خانم‌ها مینا سعیدی ملکه، الهه آرائی حصارى و شهلا داهی و آقایان محمد دائمی، نواب رحیمی‌پور و آراد بقائی راوری به خاطر ژرف‌نگری و دقت نظری که داشته‌اند. سرکار خانم الهه آرائی مسئول پروژه تألیف کتاب به خاطر برنامه‌ریزی دقیق و پیگیری‌های به‌موقع. دوستان واحد تولید سازمان که با صبر و حوصله، صفر تا صد کار کتاب را پیش برده‌اند و هیچ‌گاه از ایرادات ریز و درشت موجود، روی ملال در هم نکشیده‌اند.

جناب دکتر هامون سبطی یار دیرین من در روزهای خوب انتشارات اندیشه‌سازان که نگاه معتدل و میانه در تألیف کتاب‌های کمک‌آموزشی را یکسره از ایشان آموختم.

همسر ارجمند و فرزندان عزیزم، وناداد و آراد که در سال‌های اخیر نتوانسته‌ام آن‌چنان که شایسته و بایسته است در کنارشان باشم.

راستی؛ به خبر خوب! می‌تونین آموزش این کتاب رو توی «رادیو علوم و فنون ادبی» در اپلیکیشن **Castbox** گوش بدین.

از خدا بجزم توفیق ادب

اردیبهشت‌ماه سال ۱۴۰۲ خورشیدی

کوروش بقائی راوری

فصل اول

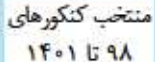
عروض و قافیه ۱

شماره درس	شماره درس	شماره درس	شماره درس
۱	تناسب وزن و محتوا	دوم	۱۲
۲	واج در زبان فارسی	پنجم	۱۳
۳	هجا در زبان فارسی	پنجم	۱۳
۴	درست خواندن و درست نوشتن شعر (خط عروضی)	هشتم	۱۴
۵	حذف همزه	هشتم	۱۵
۶	تقطیع هجایی	هشتم	۱۵
	آزمون دستگرمی ۱	۸، ۵، ۲	۱۷
		شماره درس در کتاب علوم و فنون یازدهم	
۷	تقطیع به ارکان	دوم	۱۷
۸	ارکان عروضی	پنجم	۱۸
۹	پایه‌های آوایی همسان - قسمت اول	پنجم و هشتم	۲۰
۱۰	پایه‌های آوایی همسان - قسمت دوم	پنجم و هشتم	۲۱
۱۱	پایه‌های آوایی همسان محذوف - قسمت اول	پنجم و هشتم	۲۲
۱۲	پایه‌های آوایی همسان محذوف - قسمت دوم	پنجم و هشتم	۲۳
	آزمون دستگرمی ۲	۸ و ۵، ۲	۲۵
۱۳	پایه‌های آوایی همسان دولختی (دوری) - قسمت اول	یازدهم	۲۶
۱۴	پایه‌های آوایی همسان دولختی (دوری) - قسمت دوم	یازدهم	۲۷
		شماره درس در کتاب علوم و فنون دوازدهم	
۱۵	پایه‌های آوایی ناهمسان (متناوب محذوف) - قسمت اول	دوم	۲۸

۱. در این کتاب، هر درس کتاب درسی‌تان را به چند قسمت تقسیم کرده‌ایم تا آموزش مطالب، ساده‌تر باشد. در ستون سوم داخل فهرست، نشانی کتاب درسی را آورده‌ایم تا اگر خواستید درس مشخصی از آن را بخوانید، کارتان راحت باشد. در ضمن مبحث قافیه را بعد از اتمام عروض آورده‌ایم.

شماره درس	شماره درس	شماره درس	شماره درس
۱۶	پایه‌های آوایی ناهمسان (متناوب محذوف) - قسمت دوم	دوم	۲۹
۱۷	پایه‌های آوایی ناهمسان (نامتناوب) - قسمت اول	دوم	۳۰
۱۸	پایه‌های آوایی ناهمسان (نامتناوب) - قسمت دوم	دوم	۳۲
	آزمون دستگرمی ۳	۱۱ یازدهم و ۲ دوازدهم	۳۴
۱۹	اختیار زبانی - حذف همزه	پنجم	۳۵
۲۰	اختیار زبانی - بلند تلفظ کردن مصوت کوتاه / ا -	پنجم	۳۶
۲۱	اختیار زبانی - بلند تلفظ کردن مصوت کوتاه / ا -	پنجم	۳۷
۲۲	اختیار زبانی - بلند تلفظ کردن مصوت کوتاه / ا -	پنجم	۳۸
۲۳	اختیار زبانی - کوتاه تلفظ کردن مصوت بلند / وا -	پنجم	۴۰
۲۴	اختیار زبانی - کوتاه تلفظ کردن مصوت بلند / ی /	پنجم	۴۲
	آزمون دستگرمی ۴	۵	۴۳
۲۵	اختیار وزنی - بلندبودن هجای پایان مصراع	هشتم	۴۴
۲۶	اختیار وزنی - آوردن فاعلاتن به جای فاعلاتن در رکن اول	هشتم	۴۵
۲۷	اختیار وزنی - ابدال (U ↔ U)	هشتم	۴۶
۲۸	اختیار وزنی - قلب (U ↔ U)	هشتم	۴۸
	آزمون دستگرمی ۵	۸	۴۹
۲۹	نام‌گذاری اوزان (۱)	یازدهم	۵۰
۳۰	نام‌گذاری اوزان (۲)	یازدهم	۵۱
۳۱	وزن در شعر نیمایی - قالب شعری مستزاد	یازدهم	۵۲
	آزمون دستگرمی ۶	۱۱	۵۳

شماره درس	نام درس	شماره درس در کتاب علوم و فنون یازدهم	صفحه
۱۲	معنای حقیقی و غیرحقیقی واژه	ششم	۸۵
۱۳	حقیقت و مجاز	ششم	۸۶
۱۴	قرینۀ مجاز	ششم	۸۷
۱۵	علاقۀ مجاز - ناهمبندی یا مُرسل	ششم	۸۷
۱۶	علاقۀ مجاز - همبندی یا شباهت	ششم	۸۹
۱۷	مجازهای مهم	ششم	۹۰
۹۲	آزمون دستگرمی ۲	۶	
۱۸	استعارۀ مصرّحه (آشکار)	نهم	۹۳
۱۹	نماد (سمبل)	نهم	۹۴
۲۰	استعارۀ مکنّیه (پنهان)	نهم	۹۴
۲۱	انواع استعارۀ مکنّیه: اسنادی و اضافی	نهم	۹۵
۲۲	تشخیص	نهم	۹۶
۲۳	استعاره‌های مصرّحه مهم در آزمون‌ها	نهم	۹۷
۲۴	اضافه‌های استعاری مهم	نهم	۱۰۰
۱۰۱	آزمون دستگرمی ۳	۹	
۲۵	کنایه چیست؟	دوازدهم	۱۰۲
۲۶	اقسام کنایه	دوازدهم	۱۰۳
۲۷	تفاوت کنایه، مجاز و استعارۀ مصرّحه	دوازدهم	۱۰۳
۲۸	کنایه‌های مهم	دوازدهم	۱۰۴
۱۰۸	آزمون دستگرمی ۴	۱۲	
		شماره درس در کتاب علوم و فنون دهم	
۲۹	علم بدیع چیست؟	سوم	۱۰۹
۳۰	واج آرایی	سوم	۱۰۹
۳۱	واژه آرایی (تکرار)	سوم	۱۱۰
۳۲	سجع	ششم	۱۱۰
۳۳	ترصیع و موازنه	نهم	۱۱۱
۳۴	جناس تام (همسان)	دوازدهم	۱۱۲
۳۵	جناس ناقص (ناهمسان)	دوازدهم	۱۱۳
۳۶	اشتقاق	دوازدهم	۱۱۴
۱۱۵	آزمون دستگرمی ۵	۳، ۶، ۹ و ۱۲	

شماره درس	نام درس	شماره درس در کتاب علوم و فنون دهم	صفحه
۳۲	قافیه و ردیف چیست؟	یازدهم	۵۴
۳۳	قاعده ۱ قافیه - بخش اول	یازدهم	۵۵
۳۴	قاعده ۱ قافیه - بخش دوم	یازدهم	۵۶
۵۷	آزمون دستگرمی ۷	۱۱	
۳۵	قاعده ۲ قافیه - بخش اول	یازدهم	۵۷
۳۶	قاعده ۲ قافیه - بخش دوم	یازدهم	۵۸
۳۷	قاعده ۲ قافیه - بخش سوم	یازدهم	۵۹
۳۸	قاعده ۲ قافیه - بخش چهارم	یازدهم	۵۹
۶۰	آزمون دستگرمی ۸	۱۱	
۳۹	حروف الحاقی قافیه - تبصره ساخت قافیه	یازدهم	۶۱
۴۰	حرف زوی	یازدهم	۶۲
۴۱	قافیه درونی	یازدهم	۶۳
۴۲	ذوقافیتین	یازدهم	۶۴
۴۳	قافیه معیوب	یازدهم	۶۵
۴۴	قافیه در شعر نو	یازدهم	۶۶
۶۸	آزمون دستگرمی ۹	۱۱	
۶۹	کنکور چی می‌گه؟! 	منتخب کنکورهای ۹۸ تا ۱۴۰۱	

آرایه‌های ادبی

فصل دوم

شماره درس	نام درس	شماره درس در کتاب علوم و فنون یازدهم	صفحه
۱	علم بیان چیست؟	سوم	۷۳
۲	تشبیه و ارکان آن	سوم	۷۳
۳	تشبیه گسترده با چهار رکن	سوم	۷۴
۴	تشبیه گسترده بدون وجه‌شبه	سوم	۷۵
۵	تشبیه گسترده بدون ادات تشبیه	سوم	۷۶
۶	تشبیه فشرده - اسنادی	سوم	۷۷
۷	تشبیه فشرده - اضافی	سوم	۷۸
۸	تشبیه تفضیل (مرّجّح)	سوم	۷۹
۹	تشبه مُضَمَّر (پنهان)	سوم	۷۹
۱۰	تشبیه مرّکّب	سوم	۸۰
۱۱	اضافه‌های تشبیهی مهم	سوم	۸۱
۸۵	آزمون دستگرمی ۱	۳	

شماره درس	نام درس	شماره درس در کتاب علوم و فنون دهم	صفحه
۷	سبک‌شناسی چیست؟	هفتم	۱۴۶
۸	سبک‌شناسی شعر دوره اول	هفتم	۱۴۷
۹	سبک‌شناسی نثر دوره اول	هفتم	۱۴۷
۱۰	شعر فارسی در قرون ۵ و ۶ هجری	دهم	۱۴۸
۱۱	نثر فارسی در قرون ۵ و ۶ هجری	دهم	۱۴۹
۱۲	ویژگی‌های سبکی شعر و نثر در قرون ۵ و ۶ هجری	دهم	۱۴۹
۱۵۰	آزمون دستگرمی ۲	۷ و ۱۰	۱۵۰
شماره درس در کتاب علوم و فنون یازدهم			
۱۳	تاریخ ادبیات ایران در قرن ۷ هجری	اول	۱۵۰
۱۴	شاعران و نویسندگان قرن ۷ هجری	اول	۱۵۲
۱۵	تاریخ ادبیات و شاعران و نویسندگان قرن ۸ هجری	اول	۱۵۳
۱۶	تاریخ ادبیات و شاعران و نویسندگان قرن ۹ هجری	اول	۱۵۳
۱۷	ویژگی‌های شعر در سبک عراقی (قرن‌های ۸، ۷، ۹ هجری)	چهارم	۱۵۴
۱۸	ویژگی‌های نثر در قرن‌های ۷، ۸ و ۹ هجری	چهارم	۱۵۵
۱۵۶	آزمون دستگرمی ۳	۱ و ۴	۱۵۶
۱۹	تاریخ ادبیات و شاعران قرن ۱۰ هجری	هفتم	۱۵۶
۲۰	تاریخ ادبیات و شاعران قرن ۱۱ هجری	هفتم	۱۵۸
۲۱	شعر و ویژگی‌های آن در سبک هندی	دهم	۱۵۸
۲۲	نثر و ویژگی‌های آن در دوره صفوی	دهم	۱۵۹
۱۶۰	آزمون دستگرمی ۴	۷ و ۱۰	۱۶۰
شماره درس در کتاب علوم و فنون دوازدهم			
۲۳	تاریخ ادبیات و شاعران دوره بازگشت ادبی	اول	۱۶۱
۲۴	تاریخ ادبیات و شاعران دوره بیداری	اول	۱۶۳

شماره درس	نام درس	شماره درس در کتاب علوم و فنون دوازدهم	صفحه
۳۷	مراعات نظیر (تناسب)	سوم	۱۱۵
۳۸	تلمیح	سوم	۱۱۶
۳۹	تلمیحات مهم	سوم	۱۱۷
۴۰	تضمین	سوم	۱۲۴
۴۱	لف و نشر	ششم	۱۲۵
۴۲	تضاد	ششم	۱۲۶
۴۳	متناقض‌نما (پارادوکس)	ششم	۱۲۷
۱۲۸	آزمون دستگرمی ۶ + ترکیبی	۳ و ۶ دوازدهم	۱۲۸
۴۴	اغراق	نهم	۱۲۸
۴۵	ایهام	نهم	۱۲۹
۴۶	ایهام تناسب	نهم	۱۳۰
۴۷	واژه‌های مهم ایهام‌ساز	نهم	۱۳۱
۴۸	حسن تعلیل	دوازدهم	۱۳۳
۴۹	حسن آمیزی	دوازدهم	۱۳۳
۵۰	تمثیل و اسلوب معادله	دوازدهم	۱۳۵
۵۱	قالب‌های شعری	ترکیبی	۱۳۵
۱۳۶	آزمون دستگرمی ۷ + ترکیبی	۹ و ۱۲ دوازدهم	۱۳۶
۱۳۷	کنکور چی می‌گه؟! 	منتخب کنکورهای ۹۸ تا ۱۴۰۱	۱۳۷

تاریخ ادبیات و سبک‌شناسی

فصل سوم

شماره درس	نام درس	شماره درس در کتاب علوم و فنون دهم	صفحه
۱	متن و تحلیل متون شعری	اول	۱۴۱
۲	تحلیل متون نثر	اول	۱۴۱
۳	زبان ایرانیان پیش از اسلام	چهارم	۱۴۲
۴	زبان و فرهنگ ایران پس از اسلام	چهارم	۱۴۳
۵	حکومت و فرهنگ ایران در قرن چهارم و نیمه اول قرن پنجم هجری	چهارم	۱۴۳
۶	شعر و نثر در قرن چهارم و نیمه اول قرن پنجم	چهارم	۱۴۴
۱۴۵	آزمون دستگرمی ۱	۱ و ۴	۱۴۵

شماره درس	نام درس	شماره درس در کتاب علوم و فنون نهم	صفحه
	آزمون دستگرمی ۱	۱ تا ۶	۱۹۱
۷	مفاهیم عرفانی فصل ۳	هفتم، هشتم و نهم	۱۹۲
۸	مفاهیم عاشقانه فصل ۳	هفتم، هشتم و نهم	۱۹۳
۹	مفاهیم تعلیمی و اخلاقی فصل ۳	هفتم، هشتم و نهم	۱۹۳
۱۰	مفاهیم عرفانی فصل ۴	دهم، یازدهم و دوازدهم	۱۹۴
۱۱	مفاهیم عاشقانه فصل ۴	دهم، یازدهم و دوازدهم	۱۹۵
۱۲	مفاهیم تعلیمی و اخلاقی فصل ۴	دهم، یازدهم و دوازدهم	۱۹۶
	آزمون دستگرمی ۲	۷ تا ۱۲	۱۹۸
		شماره درس در کتاب علوم و فنون یازدهم	
۱۳	مفاهیم عرفانی فصل ۱	اول، دوم و سوم	۱۹۹
۱۴	مفاهیم عاشقانه فصل ۱	اول، دوم و سوم	۱۹۹
۱۵	مفاهیم تعلیمی و اخلاقی فصل ۱	اول، دوم و سوم	۲۰۰
۱۶	مفاهیم عرفانی فصل ۲	چهارم، پنجم و ششم	۲۰۰
۱۷	مفاهیم عاشقانه فصل ۲	چهارم، پنجم و ششم	۲۰۱
۱۸	مفاهیم تعلیمی و اخلاقی فصل ۲	چهارم، پنجم و ششم	۲۰۲
	آزمون دستگرمی ۳	۱ تا ۶	۲۰۲
۱۹	مفاهیم عرفانی فصل ۳	هفتم، هشتم و نهم	۲۰۳
۲۰	مفاهیم عاشقانه فصل ۳	هفتم، هشتم و نهم	۲۰۴
۲۱	مفاهیم تعلیمی و اخلاقی فصل ۳	هفتم، هشتم و نهم	۲۰۵
۲۲	مفاهیم عرفانی فصل ۴	دهم، یازدهم و دوازدهم	۲۰۵
۲۳	مفاهیم عاشقانه فصل ۴	دهم، یازدهم و دوازدهم	۲۰۷

شماره درس	نام درس	شماره درس در کتاب علوم و فنون دوازدهم	صفحه
۲۵	نثر فارسی در دوره بیداری	اول	۱۶۴
۲۶	سبکشناسی شعر در دوره بیداری	چهارم	۱۶۵
۲۷	سبکشناسی نثر در دوره بیداری	چهارم	۱۶۶
	آزمون دستگرمی ۵	۱ و ۴	۱۶۷
۲۸	تحولات سیاسی و وضعیت شعر و شاعران در دوره معاصر تا انقلاب اسلامی	هفتم	۱۶۸
۲۹	وضعیت نثر و نویسندگان در دوره معاصر تا انقلاب اسلامی	هفتم	۱۷۰
۳۰	تحولات شعر و شاعران در دوره انقلاب اسلامی	هفتم	۱۷۱
۳۱	تحولات نثر و نویسندگان در دوره انقلاب اسلامی	هفتم	۱۷۳
۳۲	سبکشناسی شعر و نثر در دوره معاصر تا انقلاب اسلامی	دهم	۱۷۴
۳۳	سبکشناسی شعر و نثر در دوره انقلاب اسلامی	دهم	۱۷۵
	آزمون دستگرمی ۶	۷ و ۱۰	۱۷۶
	فهرست آثار	جامع سه سال	۱۷۷
	فهرست پدیدآورندگان	جامع سه سال	۱۸۰
	کنکور چی می‌گه؟	منتخب کنکورهای ۹۸ تا ۱۴۰۱	۱۸۳

قرابت معنایی

فصل چهارم

شماره درس	نام درس	شماره درس در کتاب علوم و فنون نهم	صفحه
۱	مفاهیم عرفانی فصل ۱	اول، دوم و سوم	۱۸۷
۲	مفاهیم عاشقانه فصل ۱	اول، دوم و سوم	۱۸۷
۳	مفاهیم تعلیمی و اخلاقی فصل ۱	اول، دوم و سوم	۱۸۸
۴	مفاهیم عرفانی فصل ۲	چهارم، پنجم و ششم	۱۹۰
۵	مفاهیم عاشقانه فصل ۲	چهارم، پنجم و ششم	۱۹۰
۶	مفاهیم تعلیمی و اخلاقی فصل ۲	چهارم، پنجم و ششم	۱۹۱

شماره درس	نام درس	شماره درس در کتاب علوم و فنون دوازدهم	صفحه
۲۲	مفاهیم عاشقانه فصل ۳	هفتم، هشتم و نهم	۲۱۸
۲۳	مفاهیم تعلیمی و اخلاقی فصل ۳	هفتم، هشتم و نهم	۲۱۸
۲۴	مفاهیم عرفانی فصل ۴	دهم، یازدهم و دوازدهم	۲۱۹
۲۵	مفاهیم عاشقانه فصل ۴	دهم، یازدهم و دوازدهم	۲۲۰
۲۶	مفاهیم تعلیمی و اخلاقی فصل ۴	دهم، یازدهم و دوازدهم	۲۲۱
	آزمون دستگرمی ۶	۷ تا ۱۲	۲۲۲
	مفاهیم موجود در کتاب‌های علوم و فنون ادبی (۱)، (۲) و (۳)	جامع ۳ سال	۲۲۳
	 کنکور چی می‌گه؟	منتخب کنکورهای ۹۸ تا ۱۴۰۱	۲۲۸

	پاسخنامه تشریحی		۲۳۰
	پاسخنامه کلیدی		۲۵۶

شماره درس	نام درس	شماره درس در کتاب علوم و فنون یازدهم	صفحه
۲۴	مفاهیم تعلیمی و اخلاقی فصل ۴	دهم، یازدهم و دوازدهم	۲۰۸
	آزمون دستگرمی ۴	۷ تا ۱۲	۲۰۹
		شماره درس در کتاب علوم و فنون دوازدهم	
۲۵	مفاهیم عرفانی فصل ۱	اول، دوم و سوم	۲۱۰
۲۶	مفاهیم عاشقانه فصل ۱	اول، دوم و سوم	۲۱۱
۲۷	مفاهیم تعلیمی و اخلاقی فصل ۱	اول، دوم و سوم	۲۱۲
۲۸	مفاهیم عرفانی فصل ۲	چهارم، پنجم و ششم	۲۱۴
۲۹	مفاهیم عاشقانه فصل ۲	چهارم، پنجم و ششم	۲۱۴
۳۰	مفاهیم تعلیمی و اخلاقی فصل ۲	چهارم، پنجم و ششم	۲۱۵
	آزمون دستگرمی ۵	۱ تا ۶	۲۱۶
۳۱	مفاهیم عرفانی فصل ۳	هفتم، هشتم و نهم	۲۱۷

پایه دوازدهم

۱۵

پایه‌های آوایی ناهمسان (متناوب محذوف) - قسمت اول

(مرتبط با درس ۲ پایه دوازدهم)

در درس‌های پیشین آموختیم که وزن همسان «□□□□» در برخی اشعار به صورت «□□□□» می‌آید: یعنی رکن پایانی آن، کوتاه‌تر می‌شود؛ مثلاً وزن همسان «فاعلاتن فاعلاتن فاعلاتن» (= -U- | -U- | -U- | -U-) به شکل «فاعلاتن فاعلاتن فاعلن» (= -U- | -U- | -U- | -U-) تبدیل می‌شود؛ در واقع، یک هجای رکن پایانی آن حذف می‌شود و «-U-» تبدیل به «-U-» می‌شود. در اوزان همسان دولختی نیز همین اتفاق می‌تواند پیش بیاید؛ یعنی «□□□□» به شکل «□□□□» تبدیل می‌شود؛ مثلاً وزن «مفاعِلن فَعِلاتِن مفاعِلن فَعِلن» را در نظر بگیرید.

ستون نکات

✓ یکی از انواع وزن‌های متناوب (یک‌درمیان) به شکل □□□□، می‌آید: یعنی رکن اول و سوم، دقیقاً مشابه یکدیگر است؛ اما رکن چهارم، شکل کوتاه‌شده رکن دوم است. یکی از این اوزان، وزن بسیار پرکاربرد در شعر فارسی: یعنی «مفاعِلن فَعِلاتِن مفاعِلن فَعِلن» است. این وزن، ناهمسان محسوب می‌شود.

اگر رکن چهارم را با رکن دوم مقایسه کنید، می‌بینید که رکن چهارم با کاستن یک هجا از آخر رکن دوم، حاصل شده است؛ بر همین اساس، این گروه از اوزان نیز متناوب (یک‌درمیان) محسوب می‌شوند، هرچند دو لخت آن، یعنی «□□□□» عیناً تکرار نشده‌اند و نمی‌توان آن‌ها را جزء اوزان همسان دولختی به حساب آورد. نمونه زیر در این وزن سروده شده است:

◀ به حسن خلق و وفا کس به یار ما نرسد تو را در این سخن، انکار کار ما نرسد

پ	حس	ن	خُل	قُ	وَ	فا	گس	پ	یا	ر	ما	نَ	ر	سَد
-	-	U	-	U	U	-	-	U	-	U	-	U	U	-

وزن نوزدهم: مفاعِلن فَعِلاتِن مفاعِلن فَعِلن

سؤال نمونه کدام گزینه، از پایه‌های آوایی همسان یا همسان دولختی تشکیل نشده است؟

- ۱) گر من سخن نگویم در وصف موی و رویت
 ۲) نام من فرهاد کردند از پریشانی ولی
 ۳) کمال سز محبت ببین نه نقصی گناه
 ۴) بشنو این نی چون شکایت می‌کند

پاسخ از هر بیت، یک مصراع را تقطیع می‌کنیم:

گزینه اول:

گر	من	ش	خَن	نَ	گو	یم	دَر	وَص	فِ	مُو	ئِ	رُو	یَت
-	-	U	-	U	-	-	-	-	U	-	U	-	-

 مفعول فاعلاتن مفعول فاعلاتن: همسان دولختی

گزینه دوم:

نا	م	من	فَر	ها	د	گر	دَن	دَز	پَ	ری	شا	نی	و	لی
-	U	-	-	-	U	-	-	-	U	-	-	-	U	-

 فاعلاتن فاعلاتن فاعلاتن فاعلن: همسان

توجه گفتیم شکل «□□□□» که رکن پایانی آن، کوتاه‌تر است نیز وزن همسان محسوب می‌شود.

گزینه سوم:

ک	ما	ل	سِر	ر	م	حَب	بَت	پ	بِین	نَ	تَق	صِ	گ	نا	ه
U	-	U	-	U	U	-	-	U	-	U	-	U	U	-	U

 مفاعلتن فاعلاتن مفاعلتن فاعلن: ناهمسان

گزینه چهارم:

بش	نَ	این	نی	چَن	ش	کا	بَت	می	گ	ند
-	U	-	-	-	U	-	-	-	U	-

 فاعلاتن فاعلاتن فاعلن: همسان

توجه وزن این مصراع به شکل «□□□□» است که براساس توضیحی که در توجه قبل بیان کردیم، همسان محسوب می‌شود. گزینه سوم وزن همسان ندارد.

۱۴ پایه‌های آوایی ناهمسان (متناوب محذوف) - قسمت دوم (مرتبط با درس ۲ پایه دوازدهم) ★★★★★

در این درس، دو وزن دیگر از اوزان متناوب (یک‌درمیان) محذوف را بررسی می‌کنیم. اولین وزنی که به آن می‌پردازیم، وزن بیت زیر است:

شاید اگر آفتاب و ماه تتابد پیشی دو ابروی چون هلال محمّد
 مصراع اول این بیت را با خطّ عروضی می‌نویسیم و تقطیع می‌کنیم:

شا	د	گر	ا	ف	تا	ب	ما	ه	ن	تا	بد
U	U	-	-	U	-	U	-	U	U	-	-

اگر هجاهای آن را چهارتا چهارتا جدا کنیم، به نظم زیر می‌رسیم:

رکن سوم، تکرار رکن اول است و رکن چهارم، شکل کوتاه‌شده رکن دوم؛ یعنی ۳ هجای رکن دوم حذف شده تا به رکن چهارم تبدیل شده:

«U-U- حذف ۳ هجا ←»

اکنون باید سراغ جدول ارکان عروضی در درس ۱۳ برویم. خوشه هجایی «UU- معادل رکن «مفتعلن»، خوشه هجایی «U-U» معادل رکن «فاعلاتن» و خوشه هجایی «- معادل رکن «فَع» است؛ بنابراین داریم:

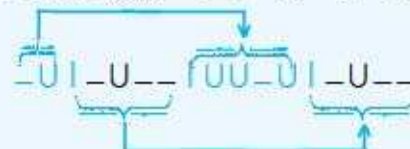
وزن بیستم: مَفْتَعْلُنْ فَاعِلَاتُنْ مَفْتَعْلُنْ فَع

حالا آخرین وزن این دسته از اوزان را با تقطیع بیت زیر به دست می‌آوریم:

دردم نهفته به ز طیبیان مدعی باشد که از خزانه غیبم دوا کنند

دَر	دَم	نَ	هَف	ت	بَه	ز	ط	بِی	با	نَ	مُد	دَ	عِی
-	-	U	-	U	-	U	U	-	-	U	-	U	-

از ابتدای مصراع، اگر هجاها را چهارتا چهارتا جدا کنیم، به نظم زیر می‌رسیم:

رکن سوم، تکرار رکن اول است و رکن چهارم، شکل کوتاه‌شدهٔ رکن دوم. اگر به ارکان عروضی موجود در درس ۱۳ مراجعه کنیم، برای این مصراع به وزن زیر می‌رسیم:

وزن بیست و یکم: مُسْتَعِیْلُنْ مَفَاعِلُ مُسْتَعِیْلُنْ فَعْلُ

سؤال تمرکز: وزن کدام بیت، همسان دولختی است؟

- عمری است تا به پای خُم از پا نشستیم
- هزار جان مقتس فدای روی تو باد
- بر سر آنم که گر ز دست برآید
- زهرة تابان کند پرتو عشقش مرا

پایخ باید وزنی را پیدا کنیم که ارکان عروضی آن به شکل □□□□ باشد: تک تک گزینه‌ها را تقطیع می‌کنیم:

گزینه اول:

عَم	رِد	نِسْت	تَا	بَ	پَا	ی	خُ	مَز	پَا	نِ	فَش	تِ	اِیْم
-	-	-U-	-	-U-	-	-U-	-U-	-	-	-U-	-	-U-	-
مُستَعِیْلُنْ			مَفَاعِلُ		مُستَعِیْلُنْ				فَعْلُ				

گزینه دوم:

ه	زَا	ر	جَا	نِ	مَ	قَد	دَس	ف	دَا	ی	رَو	ی	تِ	بَاد
-	-U-	-U-	-	-U-	-U-	-	-	-U-	-	-U-	-	-U-	-U-	-
مَفَاعِلُنْ			فَعِلَاتُنْ		مَفَاعِلُنْ			فَعِلُنْ						

گزینه سوم:

بَر	شِ	رِ	أ	نَم	کِ	مَر	زِ	دَس	تِ	بِ	رَا	یَدِ
-	-U-	-U-	-	-	-U-	-	-U-	-	-U-	-	-	-
مُفتَعِلُنْ			فَاعِلَاتُ				مُفتَعِلُنْ		فَعْ			

گزینه چهارم:

زَه	رِ	ی	تَا	بَا	نِ	تَدِ	پَرِ	تِ	و	عِشِ	فَشِ	مِ	رَا
-	-U-	-U-	-	-	-U-	-	-	-U-	-	-U-	-	-U-	-
مُفتَعِلُنْ			فَاعِلُنْ		مُفتَعِلُنْ				فَاعِلُنْ				

همان‌طور که می‌بینید فقط گزینهٔ چهارم، وزن همسان دولختی دارد. ابیات دیگر، هرچند وزن متناوب دارند، رکن چهارمشان با رکن دوم، یکسان نیست؛ به همین دلیل، همسان دولختی محسوب نمی‌شوند.

(مرتبط با درس ۲ پایهٔ دوازدهم)

پایه‌های آوایی ناهمسان (نامتناوب) - قسمت اول

تمام وزن‌هایی که تاکنون آموخته‌ایم یا همسان بودند که به صورت‌های □□□□، □□□□ و □□□□ ظاهر می‌شدند یا همسان دولختی که به صورت □□□□ نمود پیدا می‌کرد و یا ناهمسان متناوبی که به صورت □□□□، □□□□ پدیدار می‌شد. اشتراک تمام این اوزان در این نکته است که دست کم یک رکن عروضی تکرارشونده در آن‌ها وجود داشت. در این درس و هم‌چنین درس بعد به بررسی اوزانی می‌پردازیم که ارکان تشکیل‌دهندهٔ آن‌ها نه به صورت همسان تکرار می‌شوند و نه یک‌درمیان. در این درس به اوزان ناهمسان چهاررکنی می‌پردازیم و در درس بعد، سراغ سه‌رکنی‌ها می‌رویم.

بیت زیر را با خط عروضی بنویسید و تقطیع کنید:

آنان که خاک را به نظر کیعیا کنند آیا بود که گوشهٔ چشمی به ما کنند؟

ستون نکات

- ✓ در این درس، سراغ وزن‌هایی می‌رویم که ده نظم یکتواخت دارند و نه یک‌درمیان.
- ✓ اولین وزن نامنظم، مفعول فاعلات قبل به صورت یک‌درمیان، مُسْتَعِیْلُنْ مَفَاعِلُ مُسْتَعِیْلُنْ فَعْلُ، تقطیع شده بود.
- ✓ دومین وزن نامنظم، مفعول مفعایل مفعایل فعلی، است که آن را می‌توان به صورت همسان، مُسْتَعِیْلُ مُسْتَعِیْلُ مُسْتَعِیْلُ مُسْتَعِیْلُ (=فعْلُنْ)، نیز تقطیع کرد.

ا	نا	ک	خا	ک	را	پ	ن	ظَر	کی	م	یا	گ	نَد	د
-	-	U	-	U	-	U	U	-	-	U	-	U	-	U

در درس قبل، وزن بیست و یکم، هجاهای مشابه همین بیت داشت و ما آن را به صورت متناوب تقطیع کردیم. از گذشته‌های دور، این وزن را به صورت خوشه‌های هجایی نامنظم تقطیع کرده‌اند؛ بنابراین ما هم براساس سنت لازم است با این گونه تقطیع آشنا شویم. ملاحظه کنید:

«U-U | U-U | U-U | U-U» که براساس جدول ارکان عروضی، وزن آن به این صورت بیان می‌شود:

وزن بیست و دوم: مفعول فاعلات مفاعیل فاعلن

بنابراین، وزن این بیت را به دو صورت می‌توان بیان کرد؛ یکی شکل متناوب وزن بیست و یکم و دیگری شکل نامنظم وزن بیست و دوم. لازم است بدانید در طول زمان و با تمرین بیشتر، تمام این وزن‌ها را با شنیدن می‌توانید تشخیص بدهید و اصلاً جای نگرانی نیست!

برای آشنایی با دومین وزن ناهمسان، سراغ بیت زیر می‌رویم:

آن قصه شنیدید که در باغ، یکی روز از جور تبر، زار بنالید سپیدار؟

آن	قص	ص	ش	نی	دی	د	ک	در	با	غ	ی	کی	رو	ز
-	-	U	U	-	-	U	U	-	-	U	U	-	-	U

براساس سنت، هجاهای این مصراع به صورت «U-U | U-U | U-U | U-U» تقطیع می‌شود که به صورت وزن زیر بیان می‌شود:

وزن بیست و چهارم: مفعول مفاعیل مفاعیل فاعلن

البته همین هجاها را می‌توان به صورت منظم «UU- | UU- | UU-» یعنی وزن «مستفعل مفاعیل مستفعل مستفعل مفعولن» بیان کرد که وزنی همسان است و بر وزن ناهمسان برتری دارد. می‌دانیم؟ فب، به وقتی زور سنت می‌پره و باید اونو به رسمت بشناسیم!

سؤال نمونه تقطیع هجایی و وزن کدام مصراع به شکل زیر است؟

«U-U | U-U | U-U | U-U»

- ای بلبل اگر نالی من با تو هم‌آوازم
- ما را نسیم کوی تو از خاک برگرفت
- ای کاش دلت از دل تنگم خیری داشت
- امشب تو را به خوبی نسبت به ماه کردم

وزن مورد نظر در سؤال، «مفعول فاعلات مفاعیل فاعلن» است. اگر با عروض شماعی (= از راه شنیدن) آشنا باشید، با روان‌خوانی گزینه‌ها در کم‌تر از ده ثانیه می‌توانید به جواب برسید، اما تا آن زمان باید از راه تقطیع هجایی و تقطیع به ارکان، جواب را بیابید؛ پس تک‌تک گزینه‌ها را تقطیع می‌کنیم:

گزینه اول:	ای	بل	ب	ل	گر	نا	لی	من	با	ت	ه	ما	وا	زم
-	-	U	U	-	-	U	U	-	-	U	U	-	-	U

این هجاها را به صورت یک‌درمیان ۲ و ۴ هجایی می‌توان تقطیع کرد: «U-U | U-U | U-U | U-U»

مفعول مفاعیلن مفعول مفاعیل فاعلن

گزینه دوم:	ای	کا	ش	د	ت	از	د	ل	تن	گم	خ	ب	ری	دا	شت
-	-	U	U	-	-	U	U	-	-	U	U	-	-	U	U

این هجاها به شکل نامنظم وزن بیست و چهارم تقطیع می‌شوند: «U-U | U-U | U-U | U-U»

مفعول مفاعیل مفاعیل فاعلن

گزینه سوم:	ما	را	ن	سی	م	کو	ی	ت	از	خا	ک	تر	کی	رف	ت
-	-	U	-	U	-	U	U	-	-	U	U	-	-	U	U

این هجاها به شکل نامنظم: «U-U | U-U | U-U | U-U» تقطیع می‌شوند.

مفعول فاعلات مفاعیل فاعلن

گزینه چهارم:	اِم	شَب	ث	رَا	پ	خُو	بِی	نِیس	بِت	پ	مَا	ه	کَر	دَم
	-	-	-	-	U	-	-	-	-	U	-	U	-	-

هجاهای این مصراع نیز به شکل یک‌درمیان ۳ و ۴ هجایی تقطیع می‌شوند: «-U-U | U-- | --U-U | U--»
مفعول فاعلاتن مفعول فاعلاتن

اگر شما هم گزینه سوم را پیدا کرده باشید، باید بهتان آفرین بگویم. 😊

(مرتبط با درس ۲ پایه دوازدهم)

پایه‌های آوایی ناهمسان (نامتناوب) - قسمت دوم

۱۸

بالاخره به آخرین درس از اوزان عروضی رسیدیم. در این درس به بررسی وزن‌های ۳رکنی ناهمسان می‌پردازیم؛ یعنی اوزانی با این شکل: «○□△».

اولین وزن سه‌رکنی را با تقطیع بیت زیر به دست می‌آوریم:
«عجب آید مرا ز مردم پیر که همی ریش را خُصاب کنند»

ع	ج	بَا	یَد	مَ	رَا	ز	مَردَم	پِیر	کَه	هَمی	رِیش	رَا	خُصَاب	کَنند
-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-

با توجه به ارکان عروضی و سنت عروضیان، هجاهای این مصراع به صورت «-U-U | -U-U | -U-U»
-U-U خوشه‌بندی می‌شوند:

وزن بیست و پنجم: فَعْلَاتُنْ مَفَاعِلُنْ فَعْلُنْ

یکی دیگر از وزن‌های سه‌رکنی، وزن ضربی و تند بیت زیر است:

«یارم چو قدح به دست گیرد بازارِ بتان شکست گیرد»

یَا	رَم	چُ	قَی	دَح	بَ	دَسْت	بِتَان	شَکسْت	گِرد
-	-	-	-	-	-	-	-	-	-

هجاهای این شعر به صورت ۳تایی - ۴تایی - ۳تایی تقسیم‌بندی می‌شوند: «-U-U | U-- | -U-U | U--»
-U- که وزن معادل آن عبارت است از:

وزن بیست و ششم: مَفْعُولُ مَفَاعِلُنْ فَعُولُنْ

نکته وزن بالا به صورت «مستفعل فاعلات فاعلن» (۴تایی - ۴تایی - ۲تایی) نیز تقطیع می‌شود.

وزن بعدی، از جمله اوزانی است که چندان مشهور نیست و کم کاربرد است. بیت:

«ای ماه دو هفته یاد ما کردی احسنت خوش آمدی صفا کردی»

یکی از مصراع‌ها را تقطیع هجایی می‌کنیم:

ای	مَا	ه	دو	هَفْتَه	یَاَد	مَا	کَرَدِی	اِحسَنَت	خُوش	آمَدِی	صَفَا	کَرَدِی
-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-

مطابق سنت، هجاهای این شعر به صورت «-U-U | U-- | -U-U | U--» تقسیم‌بندی می‌شود و داریم:

وزن بیست و هفتم: مَفْعُولُ مَفَاعِلُنْ مَفَاعِلُنْ

نکته وزن بالا به صورت «مستفعل فاعلات مفعولن» (۴تایی - ۴تایی - ۳تایی) نیز تقطیع می‌شود.

و بالاخره به وزن پایانی رسیدیم. بیت زیر را تقطیع هجایی می‌کنیم:

«ای آن که غمگنی و سزاواری و اندر نهان سرشک همی باری»

۱. راستش را بخواهید چندان هم با ناهمسان نامیدن اوزانی که به شکل «□△□□» می‌آیند، موافق نیستیم. دلیل حرفمان این است که با همان استدلالی که اوزان با شکل «□□□□» و «□□□□» همسان (محدوف) هستند، وزن «□□□□» نیز همسان دولختی محذوف است؛ اما معیار کنکوره، کتاب درسی است، نه نظر ما! بنابراین، فعلاً همان توضیحاتی که در متن درس آمده‌اند، ملاک هستند.

ای	آین	ک	غم	گ	نی	ی	س	زا	وا	ری
-	-	U	-	U	-	U	U	-	-	-

براساس ارکان عروضی و نیز نظر عروضیان، هجاهای این شعر به صورت ۳ تا - ۴ تا - ۴ تا خوشه‌بندی می‌شود و به وزن آن می‌رسیم:

وزن بیست و هشتم: مفعول فاعلاتن مفاعیلن

وزن بالا به صورت «مستفعلن مفاعیل مفعولن» (۴ تایی - ۴ تایی - ۳ تایی) نیز تقطیع می‌شود. حالا که با مهم‌ترین اوزان شعری آشنا شده‌اید، جا دارد با بیان دو نکته، کارتان را برای پیدا کردن وزن صحیح بیت، راحت‌تر کنیم: **الف** اولین رکن عروضی را با توجه به هجای آغازین مصراع، درست انتخاب کنید.

علامت هجای آغاز مصراع	رکن آغاز مصراع
کوتاه (U) ⇨	مفاعیلن - مفعولن - مفاعیلن - فاعلاتن
بلند (-) ⇨	فاعلاتن - مستفعلن - مفعول - مفتعلن - مستفعل

ب دومین رکن عروضی را با توجه به رکن اول مصراع، درست انتخاب کنید.

رکن اول مصراع	رکن دوم مصراع
مفاعیلن ⇨	مفاعیلن
مفعولن ⇨	مفعولن
فاعلاتن ⇨	فاعلاتن (در بحث اختیارات وزنی خواهیم دید که اگر رکن اول مصراع، فاعلاتن باشد، رکن دوم فاعلاتن و مفاعیلن نیز می‌توانند باشند)
مستفعلن ⇨	مستفعلن / مفعولن / مفاعیل
مفاعیلن ⇨	مفاعیلن
فاعلاتن ⇨	فاعلاتن / مفاعیلن
مفعول ⇨	فاعلاتن / مفاعیلن / فاعلاتن / مفاعیلن
مفتعلن ⇨	فاعلاتن / مفتعلن / فاعیلن / مفاعیلن
مستفعل ⇨	مستفعل / مفعولن / فاعلاتن

با توجه به این جدول، اگر رکن اول یک وزن، «مفاعیلن» باشد، رکن دوم، تنها می‌تواند «مفاعیلن» باشد یا اگر رکن اول یک وزن، «مستفعلن» باشد، رکن دوم آن، از میان ارکان «مستفعلن، مفعولن و مفاعیل» خواهد بود.^۱

سؤال نمونه تمام اشعار زیر، به‌جز گزینه _____ از نظمی همسان در پایه‌های آوایی برخوردارند.

- (۱) دلم از بار غم خراب شده است
(۲) نه لب است آن که حقیقت شکر است
(۳) حمله‌مان از باد و ناپیداست باد
(۴) ندیدم در جهان کامی درینا

پاسخ حقیقت این است تا زمانی که نتوانید شعری را هوزون و صریح بفوانید، نفوانید توانست آن را با قط عروضی بنویسید و در نتیجه در استفراج وزن آن توفیق یزدانی به دست نفوانید آورد؛ پس تا دیر نشده، با برنامه و منظم، هر شب یکی از غزلیات حافظ یا سعدی را روان‌فوانی بکنید، پنج دقیقه بیشتر وقتتان را نمی‌گیرد، اما در آموختن عروض معجزه می‌کند و صد البته فواید دیگری هم دارد.

و اما درباره این سؤال، مطابق معمول، مصراع‌ها را تقطیع می‌کنیم:

گزینه اول:	د	ل	مز	با	ر	غم	خ	را	ب	ش	دس	ت
	U	U	-	-	U	-	U	-	U	U	-	U
	فاعلاتن			مفاعیلن			فعلن			⇨ ۳ رکنی ناهمسان		
گزینه دوم:	ن	ل	بس	تاین	ک	خ	قی	قت	ش	ک	زس	ت
	U	U	-	-	U	U	-	-	U	U	-	U
	فاعلاتن			فاعلاتن			فعلن			⇨ ۳ رکنی همسان		

۱. البته این جدول، جنبه صددرصدی ندارد؛ اما کاراها اندازه است.

گزینه سوم:

حم	ل	ما	آز	با	ذ	نا	پی	دا	ست	با	د
-	U	-	-	-	U	-	-	-	U	-	ک
فاعلاتن			فاعلاتن			فاعلاتن			فاعلاتن		

۳ آرکنی همسان

گزینه چهارم:

ن	دی	دم	در	ج	هائ	کا	می	ذ	ری	غا	
U	-	-	-	U	-	-	-	U	-	-	
مفاعیلن			مفاعیلن			مفاعیلن			مفاعیلن		

۳ آرکنی همسان

بنابراین، پاسخ صحیح گزینه اول است.

تذکره در اوزان همسان، رکن پایانی می‌تواند کوتاه‌تر از ارکان همسان دیگر باشد؛ بنابراین گزینه‌های (۲)، (۳) و (۴) که به شکل □□□ هستند، همسان محسوب می‌شوند.

آزمون دستگرمی ۳

برای آن‌که میزان آمادگی خودتان را بسنجید، به سوالات زیر پاسخ دهید.

۱۳- کدام وزن، دوری نیست؟

- مفتعلن مفاعیلن مفتعلن مفاعیلن
- مفعول فاعلاتن مفعول فاعلاتن

۱۴- وزن همه مصراع‌ها، متناوب (دوری) است، به جز _____ .

- دل می‌رود ز دستم صاحب‌دلان خدا را
- نور تجلی او ساخت منور مرا

۱۵- وزن عروضی بیت زیر کدام است؟

- «گر سنگ از این حدیث بنالد عجب مدار»
- مستفعل فاعلاتن فعلن
  - مفعول فاعلاتن مفاعیلن فاعلن

۱۶- وزن کدام بیت با سه بیت دیگر، متفاوت است؟

- ما آزموده‌ایم در این شهر بخت خویش
- من از دیار حبیبم نه از بلاد غریب
- حیف است بلبلی چو من اکنون در این قفس
- حافظ مکن ملامت رندان که در ازل

۱۷- کدام بیت را به دو شکل می‌توان به ارکان عروضی تقطیع کرد؟

- گردون نصیب دیده من کرد بی‌حساب
- چه سود گوهر ما را ز بیع‌گاه جهان؟
- تا ز صفیرم چمنش ننگ داشت
- در ره عشقت ز طعنه باک ندارد

۱۸- کدام ابیات را می‌توان به دو شکل تقطیع کرد، به گونه‌ای که وزن دوری آن‌ها دچار اخلال نشود؟

- الف) تن بر کرانه ضایع دل در بهانه غافل
- ب) حاصل انجام جز کشته آغاز نیست
- ج) سالک راه حق بیا هفت از اولیا طلب
- د) دایم گل این بستان شاداب نمی‌ماند

(۲) ب - د

(۱) الف - ج

(۴) ب - ج

(۳) الف - د

- مفاعیلن فاعلاتن مفاعیلن فاعلن
- مستفعل مفعولن مستفعل مفعولن

(۲) جهان ز گریه‌ام از آب گشت ملامال

(۴) آن چه ز توست حال من گفت نمی‌توانمش

صاحب‌دلان حکایت دل خوش ادا کنند»

- مفعول مفاعیلن مفعول مفاعیلن
- مستفعل مفعولن مستفعل مفعولن

باید برون کشید از این ورطه رخت خویش
 مهیمن‌ا به رفیقان خود رسان بازم
 با این زبان عذب^۱ که خامش چو سوسنم
 ما را خدا ز زهد ریا بی‌نیاز کرد

دردی که چشم آینه آرد در اضطراب
 که دارد از رگ خود دست رد به سینه نهان
 باغ حیاتم گل پررنگ داشت
 این دل چون شیشه آزموده سنگ است

چون غرقه‌ای که ماند رختش به سوی ساحل
 ناصح مشفق مگر آگه از این راز نیست
 هفت خود بلند کن سوی حق ارتقا طلب
 دریاب ضعیفان را در وقت توانایی

(انسانی خارج ۹۵)

(انسانی ۸۰)

(مرتبط با درس ۶ پایه یازدهم)

معنای حقیقی و غیرحقیقی واژه

۱۲

ستون‌نکات

- ✓ واژه «شیر» را در دو جمله زیر در نظر بگیرید:
- ✓ نسل شیر آسیایی در کشور ایران منقرض شده است.
- ✓ نبرد سختی میان دو سپاه درگرفت، شیری از میان سپاهیان ایران به سوی دشمن حمله‌ور شد. «شیر» در جمله اول، در معنای «جانور پستان‌دار بزرگ از نژاد گریه‌سازان» به کار رفته. معنایی که در فرهنگ لغت در برابر واژه آمده است، معنای نهاده یا حقیقی واژه است.
- ✓ «شیر» در جمله دوم، در معنای «انسانی دلاور و شجاع و نیرومند» استعمال شده. معنایی که در فرهنگ لغت، جزء معانی واژه نیامده.
- ✓ معنایی که در فرهنگ لغت در برابر واژه نیامده: اقا گوینده، واژه را در آن معنا به کار می‌برد، معنای نهاده یا غیرحقیقی واژه است.

✓ معنای حقیقی یا نهاده واژه، معنایی قراردادی است که در فرهنگ لغت آمده است: مانند «لیوان» در معنای «ظرف نوشیدن مایعات».

✓ معنای غیرحقیقی یا نانهاده واژه، معنایی است که در فرهنگ لغت نیامده است: مانند «لیوان» در معنای «آب» در جمله «همه لیوان را یک‌تقس سر کشیدم».

در اشعار زیر، نمونه‌هایی از کاربرد واژه در معنای نانهاده را با هم بررسی می‌کنیم:

- ❖ جهان دل نهاده بر این داستان «جهان» در این‌جا در معنای «مردم جهان» به کار رفته است.
- ❖ یکی دشت با دیدگان پر ز خون «دشت» در معنای «مردم حاضر در دشت» به کار رفته است.
- ❖ دل عالمی بسوزی چو عذار^۱ بر فروزی «عالم» در معنای «همه مردم» به کار رفته است.
- ❖ برآشفت ایران و برخاست گرد «ایران» در معنای «مردم ایران» به کار رفته است.
- ❖ سر آن ندارد امشب که برآید آفتابی «سر» در معنای «قصد و تصمیم» به کار رفته است.
- ❖ قلم عفو بر گناهم کش «قلم» در معنای «خط» به کار رفته است.
- ❖ از دور بوسه بر رخ مهتاب می‌زدم «مهتاب» در معنای «ماه» به کار رفته است.

سؤال نمونه در کدام مصراع، «دنیا» در معنی حقیقی خود به کار رفته است؟

- (۱) یک عمر چو باد دور دنیا گشتیم
(۲) دنیا همه ساجدند و مسجود یکی است
(۳) بی‌خودی جاوید باید، عمر دنیا کوتاه است
(۴) که پادشاه بزرگ است و مقدر دنیاست

پاسخ

در گزینه دوم، مقصود از «دنیا»، «مردم دنیا» است. در گزینه سوم، منظور از «دنیا»، «زندگی دنیوی» است؛ وگرنه می‌دانیم که عمر خود دنیا کوتاه نیست! در گزینه چهارم، پادشاه مایه افتخار «مردم» است، نه دنیا؛ اما در گزینه اول، «دنیا» خود «کره زمین» است که دور آن می‌گردیم!

☆ ☆ ☆ ☆ ☆ (مرتبط با درس ۶ پایه یازدهم)

۱۳ حقیقت و مجاز

ستون نکات

- ✓ کاربرد واژه در معنای حقیقی را «حقیقت» می‌نامند؛ مثلاً واژه «خاک» در جمله «لباسم خاکی شده است»، حقیقت است.
- ✓ کاربرد واژه در معنای غیرحقیقی را «مجاز» می‌نامند؛ مثلاً واژه «خاک» در جمله «پنج‌شنبه آخر سال، اغلب مردم سر خاک می‌روند»، معنای مجازی «قبر و مزار» را دارد.

در درس پیشین با کاربرد واژه در معنای «نهاده» و «نانهاده» آشنا شدیم. در این درس، یک گام جلوتر می‌رویم و با دو اصطلاح دیگر آشنا می‌شویم.

حقیقت: به کار رفتن واژه در معنای نهاده، حقیقت است.

مجاز: به کار رفتن واژه در معنای نانهاده، مجاز است. شرط به کار بردن واژه در معنای مجازی، وجود «نشانه» و همچنین «ارتباط میان معنای نهاده و نانهاده» است که در درس‌های بعدی به آن‌ها می‌پردازیم.

در هر یک از نمونه‌های زیر، واژه‌ای بیش از یک بار به کار رفته است. می‌خواهیم تعیین کنیم که کدام کاربرد واژه، «حقیقت» و کدام یک «مجاز» است.

❖ بازی‌های آسیایی ۱۹۷۴ در پایتخت ایران انجام شد و در فوتبال، ایران به مقام اول رسید. «ایران» ابتدا در معنای حقیقی، یعنی «کشور ایران» به کار رفته و سپس در معنای مجازی «تیم ملی فوتبال ایران».

❖ طاقت سر بریدنم باشد وز حبیبم سر بریدن نیست

«سر» ابتدا در معنای حقیقی «عضو بدن» و سپس در معنای مجازی «قصد و تصمیم» به کار رفته است.

❖ ما را سری است با تو که هر خلق روزگار دشمن شوند و سر برود هم بر آن سریم

«سر» در این بیت، سه بار به کار رفته؛ بار اول در معنای مجازی «دل‌بستگی»، بار دوم در معنای حقیقی و بار سوم در معنای مجازی «قصد و تصمیم».

❖ **دست:** در «سربردن» یا «رفتن سر»، «سر» در معنای عضو بدن و حقیقت است. معنای «جان‌دادن و مردن» مفهوم کنایی کل ترکیب است.

❖ ماه، پوریویا سخن با من نمی‌گویی چرا آخر من از دیوانگی با ماه می‌گویم سخن

«ماه» ابتدا در معنای مجازی «معشوق» و سپس در معنای حقیقی «کره ماه» آمده است.

❖ اگر به زلف دراز تو، دست ما نرسد گناه بخت پریشان و دست کوتاه ماست

«دست» ابتدا در معنای حقیقی «عضو بدن» و سپس در معنای مجازی «توان» آمده است. «دست کوتاه» یعنی «توان اندک».

سؤال نمونه در کدام گزینه، واژه «خاک» در معنای حقیقی خود به کار نرفته است؟

- (۱) پدر را، رفتی و من از پس تو
(۲) معدن فضل و کمال بودی و لاشک
(۳) این‌که خفته است در این خاک منم
(۴) گر در سرت هوای وصال است حافظا

پاسخ در گزینه‌های اول، دوم و چهارم واژه «خاک» در معنی «پوشش روی زمین» است؛ اما در گزینه سوم، این واژه در معنای «مدفن و مزار» به کار رفته است.

توجه: «خاک درگاه کسی شدن» مفهوم کنایی «اظهار خشوع و خضوع در برابر او» دارد؛ اما به هر صورت، معنای واژه «خاک» حقیقی است. در میحث کنایه، با این جزئیات، بیشتر آشنا خواهیم شد.

ستون نکات

- ✓ قرینه نشانه‌ای است که ذهن را از معنای حقیقی واژه بازمی‌دارد و متوجه معنای مجازی می‌کند.
- ✓ قرینه گاهی کلمه یا عبارتی است که در کلام حضور دارد؛ چنین قرینه‌ای را **لفظی** می‌نامند؛ مثلاً در جمله «همه لیوان را نوشیدیم»، از کلمه «نوشیدیم» متوجه معنای مجازی «لیوان» (= مایع درون لیوان) می‌شویم.
- ✓ گاهی قرینه در کلام حضور ندارد؛ چنین قرینه‌ای را **معنوی** می‌نامند؛ مثلاً در جمله «شیخ روی بدو کرد و گفت خط حاکم لازم است»، از مفهوم کلام متوجه می‌شویم که خطه در معنای مجازی حکم یا فرمان آمده است.

جمله زیر را بخوانید:

«موقع شام این قدر گرسنه بود که تمام دیس را به تنهایی خورد.» آیا واژه «دیس» در معنای نهاده خود به کار رفته است؟ چه چیزی باعث می‌شود شما متوجه شوید که «دیس» در معنای نهاده خود به کار نرفته است؟ بله؛ «خورد» ما را متوجه مجازی بودن معنای «دیس» می‌کند، زیرا «دیس» را نمی‌خورند؛ بلکه «محتویات دیس» را می‌خورند. نشانه‌ای که ما را متوجه مجازی بودن معنای واژه می‌کند، «قرینه» نام دارد. در نمونه‌های زیر، مجاز و قرینه آن را تعیین می‌کنیم:

سراسر همه دشت بریان شدند / بر آن چهر خندانش گریان شدند (بریان شدند: اندوهگین شدند)
 مه‌آز مردم / قرینه ۱
 قرینه ۲

(دو قرینه در این بیت موجود است که نشان می‌دهند «دشت» در معنی «مردم» آمده.)

چو صیتش^۱ در آفوا^۲ دنیا فتاد / تزلزل در ایوان کسرا فتاد
 قرینه / مه‌آز مردم

برآشفتم ایران و برخاست گرد / همی هر کسی کرد ساز نبرد
 قرینه ۱ / مه‌آز ایرانیان
 قرینه ۲

(در این بیت، دو قرینه وجود دارد.)

چو آشامیدم این پیمانه را پاک / در افتادم ز مستی بر سر خاک
 قرینه ۱ / مه‌آز شراب
 قرینه ۲

(آشامیدم» ما را متوجه می‌کند که «پیمانه» در معنای «نوعی نوشیدنی» به کار رفته و «مستی» نوع آن نوشیدنی، یعنی «شراب» را تعیین می‌کند.)
 جهان خوردم و کارها راندم و عاقبت کار آدمی، مرگ است.
 مه‌آز از نعمت‌های دنیا / قرینه

دهخدا قلم خوبی داشت. (قرینه در این جا، یک کلمه نیست؛ بلکه مفهوم جمله ما را متوجه مجازی بودن معنای «قلم» می‌کند.)
 مه‌آز از قدرت گلارش

سینه خواهم شرحه شرحه از فراق / تا بگویم شرح درد اشتیاق
 مه‌آز از قلب / قرینه

سپید شد چو درخت شکوفه‌دار، سزم / وز این درخت همین میوه غم است بزم
 قرینه / مه‌آز از مو

بگویند زین‌گونه امروز، یال / کزین پس نبیند تو را زنده زال (یال: معنای حقیقی اش موی گردن است).
 قرینه / مه‌آز از گردن

سؤال نمونه در کدام گزینه، «قرینه» برای مجاز مشخص شده، در درون بیت حضور ندارد؟

- ۱) گر نبندی زین سخن تو حلق را
- ۲) جهان انجمن شد بر تخت اوی
- ۳) کم بود چون دو ساعت هرچند
- ۴) سوخت ز خورشید، رخ روشنم

پاسخ در گزینه اول، «حلق» مجاز از «دهان» و «نبندی» قرینه آن است. در گزینه دوم، «جهان» مجاز از «مردم» و «انجمن شد» قرینه آن است. در گزینه چهارم، «خورشید» مجاز از «نور و حرارت خورشید» و «سوخت» قرینه آن است. در گزینه سوم، «دست» مجاز از «قدرت و زور» است؛ اما قرینه این معنی مجازی، معنوی است و در درون بیت حضور ندارد.

ستون نکات

- ✓ علاقه، رابطه و تناسب میان معنای حقیقی و مجازی واژه است؛ مثلاً وقتی

در درس دوازدهم، در تعریف مجاز گفتیم که لازم است میان معنای نهاده و نانهاده، ارتباطی وجود داشته باشد. ارتباط میان معنای نهاده و نانهاده را «علاقه» می‌نامند؛ به بیان دیگر، «علاقه» مجوز به کارگیری واژه در معنای مجازی است؛ مثلاً وقتی در جمله «فلانی در ادارات دولتی دست دارد»

۱- صیت: آواز، شهرت

۲- آفوا: جمع فوه؛ دهان‌ها

۳- در اصطلاح علم بیان، «آشامیدم» را قرینه صارفه - که ذهن را از معنی اصلی متصرف می‌کند - نامیده‌اند و «مستی» را قرینه معینه - که معنی مورد نظر را تعیین می‌کند -

می‌گوییم: «تمام لیوان را لایحه سر کشیدم.» علت این که به جای «محتوای لیوان» لفظ «لیوان» را به کار می‌بریم، این است که لیوان، ظرف محتوای خود (مقآب) است.

✓ علاقه‌ها در کل به دو دسته تقسیم می‌شوند: علاقه‌های ناهمانندی یا مُرسل، و علاقه‌های همانندی یا شباهت.

واژه «دست» را در معنای «قدرت» یا «ارتباط» به کار می‌بریم. «دست» وسیلهٔ اعمال قدرت یا ایجاد ارتباط است؛ به همین شکل، ارتباطاتی میان معنای حقیقی و مجازی واژه‌ها در نظر گرفته‌اند که در این درس، با بخش اول علاقه‌های مجاز (علاقه‌های ناهمانندی) آشنا می‌شویم:

✓ علاقهٔ کل به جزء (ذکر کل به جای جزء):

✦ دست در حلقهٔ آن زلفِ دوتا نتوان کرد   تکیه بر عهد تو و باد صبا نتوان کرد
مباز از انگشت

✓ علاقهٔ جزء به کل (ذکر جزء به جای کل):

✦ به یاد روی شیرین بیت می‌گفت   چو آتش تیشه می‌زد، کوه می‌سفت
مباز از شعر

✓ علاقهٔ محلّه (ذکر محلّ قرارگرفتن چیزی به جای خود آن):

✦ دل عالَمی بسوزی چو عذار^۱ برفروزی   تو از این چه سود داری که نمی‌کنی قنارا؟
مباز از مردم عالم

✓ علاقهٔ سببیه (ذکر سبب پیدایش چیزی به جای خود آن):

✦ ما عیب و نقص خویش و کمال و جمال غیر   پنهان نموده‌ایم چو پیری پسِ خُضاب^۲
مباز از موی سفید

✓ علاقهٔ آتیه یا ابزار (ذکر ابزار کاری به جای خود آن):

✦ برآسفت عابد، که خاموش باش   تو مرد زیان نیستی، گوش باش
مباز از سقنوری   مباز از شنونده

✓ علاقهٔ ظرفیه (ذکر ظرف به جای محتوا):

✦ در عهدِ پادشاهِ خطابخشِ جرم‌پوش   حافظ قرابه کش^۳ شد و مفتی^۴ بیاله نوش
مباز از شراب   مباز از شراب

✓ علاقهٔ جنس (ذکر جنس به جای شیء):

✦ که تواند که دهد میوهٔ السوان از چوب   یا که داند که برآرد گلِ صدبرگ از خار؟
مباز از درخت

✓ علاقهٔ لازمیّه یا همراهی (ذکر چیزی که همراه دیگری است به جای آن):

✦ دیدی که خون ناحقِ پروانه، شمع را   چندان امان نداد که شب را سحر کند
مباز از گشتن

✓ علاقهٔ ما کان^۵ (ذکر وضعیت قبلی به جای وضعیت کنونی):

✦ اگر گردی ز مثنی خاک، خشنود   تو را تَبُودِ زبان، ما را بُودِ سود
مباز از اسنان

✓ علاقهٔ ما یَکون^۶ (ذکر وضعیت آتی به جای وضعیت کنونی):

✦ نبینی باغبان چون گل بکارد   چه مایه غم خورد تا گل برآرد
مباز از بزرگل

✓ علاقهٔ عموم و خصوص (ذکر اسم عام به جای نوع خاص آن):

✦ به قدر وسعتِ فکر تو، آن یگانه حکیم   سخن ز دوزخ و فردوس در کتاب کند
مباز از قرآن

✓ علاقهٔ مجاورت (ذکر مجاور چیزی به جای خود آن):

✦ گر نبندی زین سخن تو حلق را   آتشی آید بسوزد خلق را
مباز از دهان

۱. عذار: چهره رخسار

۲. خُضاب: خنار، رنگ مو

۳. قرابه: شیشهٔ شراب

۴. مُفتی: حاکم شرع، فتوادهنده، قاضی

۵. ما کان: آن چه بوده است.

۶. ما یَکون: آن چه خواهد بود.

سؤال نمونه در کدام بیت، علاقه مجاز مشخص شده، به طور صحیح ذکر نشده است؟

- (۱) روی نگار در نظرم جلوه می‌تمود
وز دور، بوسه بر رخ مهتاب می‌زدم (علاقه لازمیته یا همراهی)
- (۲) خُسرُوا در همه انواع هنر دست هست
خاصه در شیوه نظم خوش و اشعار غُرراً (علاقه کل به جزء)
- (۳) به صدق کوش که خورشید زاید از نُفس
که از دروغ، سیه روی گشت صبح نخست (علاقه سببیه)
- (۴) حریف باده آن چشم‌های مَخموریم
نمی‌توان به قَدَح ساخت بی‌خبر ما را (علاقه ظرفیه)
- پاسخ** در گزینه اول، «مهتاب» به خاطر همراهی آن با «ماه» به جای آن به کار رفته است. در گزینه سوم، «خورشید» سبب «نور آفتاب» است و جانشین آن شده است. در گزینه چهارم، «قدح» (= کاسه)، ظرف «شراب» است و به جای آن نهسته است؛ اما در گزینه دوم، علت آمدن «دست» به جای «توان و قدرت»، علاقه آئینه یا ابزاری است، نه علاقه کل به جزء.

لب بیه‌ها، توبتی هم باشه، توبت سوالای لنگوره. منتخب سوالای لنگورای نظام پدید رو براتون به ترتیب آوردیم. برای کامل کردن جمع‌بندی، متعاً به همه این سوالا جواب بدین.

گذرور چی می‌گه!؟

منتخب سوالات لنگور از سال ۱۳۹۸ تا ۱۴۰۱ در این و طرح از کشور

۱۱۸- آرایه‌های مقابل همه ابیات کاملاً درست است. به جز _____ .

(انسانی ۹۸)

۱) گرچه در مصر فراموشی مقید مانده‌ایم	می‌رسد چون جامه یوسف به کنعان بوی ما (تلمیح، ایهام)
۲) حسرت برم از خسرو و فرهاد که در عشق	نه زر به ترازویم و نه زور به بازو (لف و نشر، واج آرایی)
۳) نظر لطف ز مهر و مه کم‌کاسه مجوی	خواب آسودگی از چشم نگهبان مطلب (ایهام تناسب، اسلوب معادله)
۴) معنی رنگین به نازک‌دل رساند خویش را	باده گلگون ندارد بهتر از مینا نقاب (تشبیه، حس آمیزی)

۱۱۹- آرایه‌های «مجاز، ایهام، حسن تعلیل و استعاره» به ترتیب، در کدام ابیات آمده است؟

(انسانی ۹۸)

الف) به خون از نعمت الوان قناعت کن که مشک تر	ب) زمین قابل اگر بهر فکر می‌طلبی	ج) غنچه دلگیر ما را برگ شکرخند نیست	د) تا دور از آن لب شکرین همچو نی شدیم
۱) ب- الف - ج - د	۲) ب - د - الف - ج	۳) ج - الف - د - ب	۴) ج - د - ب - الف

(انسانی ۹۸)

۱۲۰- ترتیب آرایه‌های «استعاره، حس آمیزی، حسن تعلیل، ایهام و لَف و نشر» در کدام ابیات است؟

الف) کاش در پرده شب و روز بیوشی رویت
ب) ابر از آن پیدا شود کز رشک خورشید زخت
ج) مگر ز چشم تو دم زد به گلستان نورگس
د) همه فدای تو کردند جان شیرین را
ه) تنگ شکر تلخ‌کام از خنده شیرین او

۱) ب - د - ه - ج - الف   ۲) ب - ه - الف - د - ج   ۳) ج - د - الف - ب - ه   ۴) ج - ه - ب - د - الف

(انسانی خارج ۹۸)

۱۲۱- آرایه‌های بیت زیر، کدام است؟

«تا یا کمان ابرو بنشست در کهنیم
۱) استعاره - مجاز - تلمیح - ایهام
۲) تشبیه - جناس - کنایه - ایهام
۳) استعاره - اغراق - جناس - پارادوکس
۴) جناس - تشبیه - ایهام تناسب - مجاز»

(انسانی خارج ۹۸)

۱۲۲- آرایه‌های مقابل همه ابیات کاملاً درست است. به جز _____ .

۱) گر تو زنی تیغ هلاکم به فرق
۲) از گوشه بامت سر پرواز ندارم
۳) یعقوب چو چشمش به تو زیبا پسر افتد
۴) زان زلف و رخ شام و سحر در کفر و دین بردم به سر

(انسانی خارج ۹۸)

۱۲۳- ترتیب آرایه‌های «جناس، تشبیه، حسن تعلیل و پارادوکس» در کدام ابیات است؟

الف) ز رشک قامت او ناله خاست از دل سرو
ب) کشتی عقل فکندیم به دریای شراب
ج) شادای امروز دل از غم رویش رسید
د) بیگانه رحمت آورد بر زحمت دل ما

۱) ب - الف - ج - د   ۲) ب - د - الف - ج   ۳) د - ب - الف - ج   ۴) د - ب - ج - الف

(انسانی ۹۹)

۱۲۴- آرایه‌های «اغراق، تشبیه، حس آمیزی، حسن تعلیل، کنایه» به ترتیب، در کدام گزینه آمده است؟

الف) تو کز سنگین‌رکابی لنگری، سامان کشتی کن
ب) کامت شکرین باد که هر رخنه‌ای از دل
ج) ریحان که رخ گلشن ازو تازه و تر بود
د) شد شوق من به الفت لیلی یکی هزار
ه) بوی خوش آهوی تو بر دشت گذر کرد

۱) ج - د - الف - ب - ه   ۲) د - ه - ب - الف - ج   ۳) د - ج - ب - ه - الف   ۴) ه - ب - د - ج - الف

(انسانی خارج ۹۹)

۱۲۵- آرایه‌های مقابل همه ابیات درست است. به جز _____ .

۱) با باد بوده همره بوی تو در سحرگه
۲) یاد باد آن که ز چشم خوش و لعل لب تو
۳) دل خراب من از عشق کی شود خالی
۴) کوس بدنای ما بر سر بازار زدند

(انسانی خارج ۹۹)

۱۲۶- آرایه‌های «جناس تام، لَف و نشر، تشبیه، ایهام تناسب» به ترتیب، در کدام ابیات یافت می‌شود؟

الف) ور لحظه‌ای به کوی تو ناگاه بگذرم
ب) وز روی آن که رونق خوبان ز روی توست
ج) ایمان و کفر من همه رخسار و زلف توست
د) بر بوی آن‌که بوی تو دارد نسیم گل

۱) ب - د - الف - ج   ۲) ب - ج - الف - د   ۳) د - ج - ب - الف   ۴) د - ب - ج - الف

(انسانی ۱۴۰۰)

۱۲۷- آرایه‌های روبه‌روی کدام ابیات درست است؟

الف) عمری است که چون جام جگرتشنه عشقم
ب) در بزم ز رخسار دو صد شمع برافروز
ج) عشق را در پرده ناموس دیدن مشکل است
د) شکوه تاج سلطانی که بیم جان در او درج است

۱) الف - ب   ۲) ج - د   ۳) ب - ج   ۴) الف - د

(انسانی ۱۴۰)

۱۲۸- آرایه‌های «کنایه، جناس، ایهام، تناسب، استعاره، لفظ و نثر» به ترتیب در کدام ابیات آمده است؟

الف) بر آن سوم که جفای تو را به جان بخرم
 ب) من مات صورت تو که در کارگاه حسن
 ج) مژه و ابروی او دیدم و با دل گفتم
 د) کس مبادا به سیه‌روزی ما در ره عشق
 ه) بی زلف سرکشش سر سودایی از ملال

۱) الف - د - ج - ه - ب   ۲) د - الف - ب - ه - ج   ۳) د - ه - ج - الف - ب   ۴) ه - د - ب - الف - ج

(انسانی ۱۴۱)

۱۲۹- کدام بیت فاقد لفظ و نثر و دارای جناس، مجاز، استعاره و ایهام است؟

۱) اگر صبح قیامت ببینی آن رخ و قامت
 ۲) قوی به چنگ من افتاده بود لامن وصل
 ۳) همه عالم صنم چین به حکایت گویند
 ۴) عجب منار که در عین درد خاموشم

(انسانی ۱۴۱)

۱۳۰- آرایه‌های لفظ و نثر، جناس، تشبیه، استعاره مصرعه، ایهام، به ترتیب در کدام ابیات وجود دارد؟

الف) خیاط وفا در ره آن سرور قیابوش
 ب) در بوستان حریفان مانند لاله و گل
 ج) از عفو و خشم تو دو نمونه است روز و شب
 د) خلام غیر شدم با همه غیرت عشق
 ه) چو چشم مست تو را عین فتنه می‌بینم

۱) ب - د - الف - ه - ج   ۲) ب - د - ج - الف - ه   ۳) ج - ب - الف - ه - د   ۴) ج - ب - ه - د - الف

(انسانی خارج ۱۴۱)

۱۳۱- آرایه‌های بیت زیر، کدام‌اند؟

مضای لازم است آن را که بر خورشید عشق آرد
 ۱) تشبیه - ایهام - استعاره - ایهام تناسب
 ۲) تشبیه - کنایه - تضاد - ایهام تناسب
 ۳) استعاره - مجاز - اغراق - جناس
 ۴) استعاره - جناس - اغراق - ایهام

(انسانی خارج ۱۴۱)

۱۳۲- در ابیات زیر به ترتیب، چه آرایه‌هایی یافت می‌شود؟

تا کی به بزم غیر می لاله‌گون کشی
 فصل گل گر اشک گلگونت ز سر خواهد گذشت
 دلم سر به هامون رها می‌پسندد
 چشمم به چه کار آید اگر ساده نبینم

۱) ایهام - مجاز - تشبیه - موازنه   ۲) کنایه - تشبیه - تشخیص - اسلوب معادله

۳) مجاز - جناس - کنایه - تشبیه   ۴) تشبیه - کنایه - جناس ناقص - مراعات نظیر

۱۳ گزینه ۲ اولین شرط وزن دوری، متناوب (یک‌درمیان) بودن ارکان عروضی است. در گزینه‌های ۱، ۳ و ۴، ارکان «اول با سوم» و «دوم با چهارم» یکسان است؛ اما در ۲، رکن «اول با سوم» یکسان است؛ ولی رکن «دوم با چهارم» فرق دارد.

۱۴ گزینه ۲

خ	ه	ز	ی	ا	ز	ا	ب	گ	ش	ت	ما	ما	ل
U	U	U	U	U	U	U	U	U	U	U	U	U	U

اگر هجاهای این مصراع را ۴ تا ۴ تا جدا کنیم، به خوشه‌های هجایی «U-U-U-U» می‌رسیم که رکن اول و سوم آن یکسان است؛ اما رکن چهارم با دوم فرق دارد؛ بنابراین وزن همسان متناوب یا دوری به حساب نمی‌آید.

بررسی سایر گزینه‌ها:

۱	دل	می	ز	ود	ز	دس	تم	صا	جب	د	لان	خ	دا	را
	U	U	U	U	U	U	U	U	U	U	U	U	U	U
	مفعول	مفعول	فاعلاتن	مفعول	فاعلاتن	مفعول	مفعول	مفعول	مفعول	مفعول	مفعول	فاعلاتن	مفعول	فاعلاتن

۱۷ **گزینه ۱** بیت اول را به دو صورت می‌توان تقطیع به ارکان کرد:

تقطیع ۱

م	ر	ا	و	س	ا	خ	ت	م	ن	و	ر	م	ر
U	U	U	U	U	U	U	U	U	U	U	U	U	U
مفعول	مفعول	فاعل	مفعول	مفعول	مفعول	فاعل	مفعول	مفعول	مفعول	مفعول	مفعول	مفعول	مفعول

تقطیع ۲

ملاحظه می‌کنید مطابق تقطیع (۱) به شکل متناوب محذوف «مستعلن» مفاعیل مستعلن فعل و می‌رسیم و مطابق تقطیع (۲) به شکل ناهمسان «مفعول فاعلات مفاعیل فاعلن».

بررسی سایر گزینه‌ها:

۱۸

چ	س	و	د	خ	و	ه	ر	م	ا	ر	ز	ب	ع	گ	ا	ه	ج	ه	ا	ن
U	U	U	U	U	U	U	U	U	U	U	U	U	U	U	U	U	U	U	U	U
مفعول	مفعول	مفعول	مفعول	مفعول	مفعول	مفعول	مفعول	مفعول	مفعول	مفعول	مفعول	مفعول	مفعول	مفعول	مفعول	مفعول	مفعول	مفعول	مفعول	مفعول

وزن این بیت را تنها به صورت «مفاعیل فاعلاتن مفاعیل فاعلن» می‌توان تقطیع کرد.

۱۹

تا	ز	ض	فی	ز	م	چ	م	ن	ن	ن	ک	د	ا	س	ت
U	U	U	U	U	U	U	U	U	U	U	U	U	U	U	U
مفعول	مفعول	مفعول	مفعول	مفعول	مفعول	مفعول	مفعول	مفعول	مفعول	مفعول	مفعول	مفعول	مفعول	مفعول	مفعول

وزن این بیت را تنها به صورت «مفعولن مفعولن فاعلن» می‌توان تقطیع کرد.

۲۰

ذ	ر	ز	ه	ع	ش	ق	ت	ز	ط	ع	ن	ب	ا	ک	ن	د	ا	ز	د
U	U	U	U	U	U	U	U	U	U	U	U	U	U	U	U	U	U	U	U
مفعول	مفعول	مفعول	مفعول	مفعول	مفعول	مفعول	مفعول	مفعول	مفعول	مفعول	مفعول	مفعول	مفعول	مفعول	مفعول	مفعول	مفعول	مفعول	مفعول

این بیت را نیز تنها به صورت متناوب محذوف «مفعولن فاعلاتن مفعولن فاعلن» تقطیع می‌کنند.

توجه ممکن است بعضی وزن‌ها را بتوان با استفاده از ارکان عروضی به شکل دیگری نیز تقطیع کرد. معیار ما در طرح چنین سؤالاتی، شکل رایج و مرسوم برای شکل دیگری از تقطیع است که در درس‌نامه نیز به آن اشاره شده است.

۱۸ **گزینه ۳** از میان اوزان دوری، برخی را می‌توان به دو شکل تقطیع کرد و برخی را نه. مهم‌ترین اوزان دوری که وزن آن‌ها به دو صورت بیان می‌شود، اوزان زیرند:

مفعول فاعلاتن // مفعول فاعلاتن <=> مستعلن فعولن // مستعلن فعولن

مفعول مفاعیلن // مفعول مفاعیلن <=> مستعلن مفعولن / مستعلن مفعولن

اکنون ابیات را تقطیع هجایی و تقطیع به ارکان می‌کنیم:

بیت (الف):

ت	ن	ب	ر	ک	ر	ا	ن	ض	ا	ع	د	ل	د	ر	ب	ه	ا	ن	غ	ا	ف
U	U	U	U	U	U	U	U	U	U	U	U	U	U	U	U	U	U	U	U	U	U
مفعول	مفعول	مفعول	مفعول	مفعول	مفعول	مفعول	مفعول	مفعول	مفعول	مفعول	مفعول	مفعول	مفعول	مفعول	مفعول	مفعول	مفعول	مفعول	مفعول	مفعول	مفعول
(= مستعلن فعولن مستعلن فعولن)																					

بیت (ب):

ج	ا	ص	ل	ا	ن	ج	ا	م	ج	ز	ک	ش	ت	ی	آ	غ	ا	ز	ن	ی	س
U	U	U	U	U	U	U	U	U	U	U	U	U	U	U	U	U	U	U	U	U	U
مفعول	مفعول	مفعول	مفعول	مفعول	مفعول	مفعول	مفعول	مفعول	مفعول	مفعول	مفعول	مفعول	مفعول	مفعول	مفعول	مفعول	مفعول	مفعول	مفعول	مفعول	مفعول
(= مستعلن فاعلن مستعلن فاعلن)																					

بیت (ج):

س	ا	ل	ک	ر	ا	ه	ح	ق	ب	یا	ه	م	ت	ز	و	ل	یا	ط	آ	ب	
U	U	U	U	U	U	U	U	U	U	U	U	U	U	U	U	U	U	U	U	U	
مفعول	مفعول	مفعول	مفعول	مفعول	مفعول	مفعول	مفعول	مفعول	مفعول	مفعول	مفعول	مفعول	مفعول	مفعول	مفعول	مفعول	مفعول	مفعول	مفعول	مفعول	
(= مستعلن مفاعیلن مستعلن مفاعیلن)																					

۳

ن	و	ر	ث	ج	ل	ی	ی	ا	و	س	ا	خ	ت	م	ن	و	ر	م	ر
U	U	U	U	U	U	U	U	U	U	U	U	U	U	U	U	U	U	U	U
مفعول	مفعول	مفعول	مفعول	مفعول	مفعول	مفعول	مفعول	مفعول	مفعول	مفعول	مفعول	مفعول	مفعول	مفعول	مفعول	مفعول	مفعول	مفعول	مفعول

۴

ا	ن	چ	ز	ت	و	ا	س	ت	ح	ا	ل	ن	ف	ن	س	ت	ن	م	ی	ت	و	ا	ن	م	ش
U	U	U	U	U	U	U	U	U	U	U	U	U	U	U	U	U	U	U	U	U	U	U	U	U	U
مفعول	مفعول	مفعول	مفعول	مفعول	مفعول	مفعول	مفعول	مفعول	مفعول	مفعول	مفعول	مفعول	مفعول	مفعول	مفعول	مفعول	مفعول	مفعول	مفعول	مفعول	مفعول	مفعول	مفعول	مفعول	مفعول

در گزینه‌های ۱، ۳ و ۴، ارکان عروضی یک‌درمیان تکرار شده‌اند که نشانگر وزن همسان متناوب یا دوری است.

توضیح هجای «توست» به شکل: $\begin{matrix} \text{توست} \\ | \\ \text{U} \end{matrix}$ تقطیع شده است، زیرا مصوت

کوتاه «تو» در این جا، بلند تلفظ می‌شود؛ البته اگر این هجابه صورت $\begin{matrix} \text{توست} \\ | \\ \text{U} \end{matrix}$ تلفظ و تقطیع بشود، تغییری در جواب ایجاد نمی‌شود.

۱۵ **گزینه ۳** کافی است مصراع اول را تقطیع هجایی و تقطیع به ارکان کنیم:

م	ر	ا	و	س	ا	خ	ت	م	ن	و	ر	م	ر
U	U	U	U	U	U	U	U	U	U	U	U	U	U
مفعول	مفعول	فاعل	مفعول	مفعول	مفعول	فاعل	مفعول	مفعول	مفعول	مفعول	مفعول	مفعول	مفعول

توضیح در این قبیل سؤالات، تک‌تک گزینه‌ها را با تقطیع هجایی مصراع،

مطابقت می‌دهیم. رکن اول گزینه نخست و گزینه چهارم، مستعلن (= UU) است که با تقطیع هجایی ما مطابقت ندارد، چون هجای چهارم تقطیع ما بلند است. اما رکن اول گزینه‌های دوم و سوم یعنی مفعول (= U) با تقطیع هجایی مطابقت دارد. از میان این دو گزینه، رکن دوم گزینه دوم، مفاعیلن (= U) است که قابل قبول نیست، چون با هجای کوتاه شروع شده؛ در نتیجه به گزینه سوم می‌رسیم. حالا اگر مطابق گزینه سوم، هجاها را تقطیع به خوشه‌های «آتایی - آتایی - آتایی - آتایی» کنیم، می‌بینیم که بر گزینه سوم منطبق می‌شود.

۱۶ **گزینه ۲** لازم است مصراع اول هر بیت را تقطیع کنیم:

۱

م	ا	ز	م	و	د	ا	ی	م	د	ر	ه	ن	ش	ه	ر	ت	خ	ب	ش
U	U	U	U	U	U	U	U	U	U	U	U	U	U	U	U	U	U	U	U
مفعول	مفعول	مفعول	مفعول	مفعول	مفعول	مفعول	مفعول	مفعول	مفعول	مفعول	مفعول	مفعول	مفعول	مفعول	مفعول	مفعول	مفعول	مفعول	مفعول

چون در این مصراع، نظمی میان هجاها دیده نمی‌شود، آن را به صورت ناهمسان، تقطیع کرده‌ایم؛ البته همین مصراع را به صورت متناوب محذوف (= مستعلن مفاعیلن مفعولن مفاعیلن مفعولن مفاعیلن) نیز می‌توان تقطیع کرد.

۲

م	ن	ز	د	یا	ر	خ	بی	بم	ن	آز	پ	لا	د	غ	ر	ب
U	U	U	U	U	U	U	U	U	U	U	U	U	U	U	U	U
مفاعیلن	مفاعیلن	مفاعیلن	مفاعیلن	مفاعیلن	مفاعیلن	مفاعیلن	مفاعیلن	مفاعیلن	مفاعیلن	مفاعیلن	مفاعیلن	مفاعیلن	مفاعیلن	مفاعیلن	مفاعیلن	مفاعیلن

این مصراع به صورت متناوب محذوف «مفاعیلن فاعلاتن مفاعیلن فاعلن» تقطیع می‌شود.

۳

ج	ی	ق	س	ت	ب	ل	ب	لی	چ	م	ن	ک	ن	و	ن	د	ر	ه	ن	ی	س
U	U	U	U	U	U	U	U	U	U	U	U	U	U	U	U	U	U	U	U	U	U
مفعول	مفعول	مفعول	مفعول	مفعول	مفعول	مفعول	مفعول	مفعول	مفعول	مفعول	مفعول	مفعول	مفعول	مفعول	مفعول	مفعول	مفعول	مفعول	مفعول	مفعول	مفعول
(= مستعلن فاعلاتن مستعلن فاعلاتن)																					

۴

ح	ا	ف	ظ	م	م	ن	م	لا	م	ت	ب	ر	ن	د	ا	ک	ی	د	ر	آ	ز
U	U	U	U	U	U	U	U	U	U	U	U	U	U	U	U	U	U	U	U	U	U
مفعول	مفعول	مفعول	مفعول	مفعول	مفعول	مفعول	مفعول	مفعول	مفعول	مفعول	مفعول	مفعول	مفعول	مفعول	مفعول	مفعول	مفعول	مفعول	مفعول	مفعول	مفعول
(= مستعلن فاعلاتن مستعلن فاعلاتن)																					

گزینه‌های سوم و چهارم نیز همانند گزینه اول تقطیع می‌شوند.

* در درس ۱۷ گفتیم کلماتی مانند «بیا» و «اولیا» به صورت «ب | یا» و «اُو | ا | یا» تقطیع می‌شوند.

بیت (د):	دا	یم	م	ل	این	بِس	تاین	شا	دا	ب	ن	می	ما	ند
	-	-	U	U	-	-	-	-	-	U	U	-	-	-
	مفعول	مفعول	مفاعیلن	مفعول	مفاعیلن	مفعول	مفاعیلن	مفعول	مفاعیلن	مفعول	مفاعیلن	مفعول	مفاعیلن	مفعول
(= مستفعل، مفعولن، مستفعل، مفعولن)														

اوزان دوری‌ای که به دو شکل تقطیع می‌شوند، هر دو با «مفعول» آغاز می‌شوند.

۱۱۸ کوه کنی تلمیح: اشاره به «ماجرای دوری و فراق حضرت یوسف علیه السلام از سرزمینش (کنعان) و نیز دوری وی از پدرش، حضرت یعقوب علیه السلام و ناپیداشدن حضرت یعقوب علیه السلام به سبب گریستن در مصیبت این دوری و سرانجام بیناشدندش با رسیدن بوی پیراهن یوسف علیه السلام به وی و ... / ایهام: ندارد. [واژه «بوی» صرفاً در معنای «بو، رایحه، شمیم» به کار رفته و «ایهام» ندارد.]

بررسی سایر گزینه‌ها:

Ⓛ لف و نشر مرتب: به «خسرو» حسرت بزم، زیرا که در عشق، [همچون خسرو] زر به ترازویم نیست [تا نثار معشوقه‌ام کنم]؛ و به «فرهاد» حسرت بزم، زیرا که در عشق، [همچون فرهاد] زور به بازویم نیست [تا در راه معشوقه‌ام، کوه کنی کنم]. / اواج آرایی (نعمه حروف): تکرار صامت‌های *ار* (۸ بار)، *از* (۵ بار) و مصوت بلند *او* (۳ بار در مصراع دوم)

۱۳۳ ایهام تناسب: مهر: (۱) خورشید (معنای قابل قبول) (۲) مهربانی و محبت (معنای غیر قابل قبول؛ متناسب با «لطف») / اسلوب معادله: مصراع دوم، معادل و مصدق برای مصراع اول است؛ به این صورت: از مهر و مه کم کاسه (= خسیس و گدا) نظر لطف مجوی؛ [همین‌طور] از چشم نگهبان، خواب آسودگی مطلب (نظر لطف ~ خواب آسودگی / مهر و مه ~ چشم نگهبان / مجوی ~ مطلب)!

۱۳۴ تشبیه: باده گلگون: باده‌ای که مانند گل (سرخ) است. / حس آمیزی: معنی رنگین

۱۱۹ **گزینه ۲** نکته این نوع سؤالات را که به الفبایی مشهورند با انتخاب آرایه‌های ساده‌تر شروع کنید و با حذف گزینه، به پاسخ صحیح برسید. روش کلی به این صورت است: در این سؤال، با آرایه «حسن تعلیل» شروع می‌کنیم که ساده‌تر از بقیه آرایه‌هاست. با توجه به گزینه‌ها، ابیات «ج»، «الف»، «د» و «ب» باید بررسی شوند. از میان این ابیات، تنها بیت «الف» حسن تعلیل دارد؛ بنابراین، گزینه‌های ۱، ۲ و ۳ حذف می‌شوند و به همین راحتی به جواب می‌رسیم!

بررسی آرایه‌های ابیات:

بیت (الف): حسن تعلیل: از نظر شاعر، دلیل پیدا و آشکار شدن مشک تر از ناف غزالان (آهوان) ختن، خون‌خوردن او صبوری آن‌هاست. / بیت (ب): مجاز: «مصراع» مجاز از «بیت» (تک‌بیتی را شاعران، خصوصاً در سبک هندی می‌سرودند و بعداً آن را تکمیل می‌کردند). / بیت (ج): استعاره: منادا (مورد خطاب) واقع‌شدن «نسیم عافیت» در عبارت «ای نسیم عافیت» و نیز «شبگیر کردن آن»، استعاره مکنیه و تشخیص است. / بیت «د»: ایهام: «دور از آن لب شکرین ...» (۱) در دوری از آن لب شکرین ... (۲) از آن لب شکرین دور باد ...

۱۲۰ **گزینه ۴** نکته این نوع سؤالات را که به الفبایی مشهورند با انتخاب آرایه‌های ساده‌تر شروع کنید و با حذف گزینه، به پاسخ صحیح برسید.

بررسی آرایه‌های ابیات:

بیت (الف): لف و نشر مشوش (ناهرب) کاش رویت را در شب، در پرده بیوشی تا فلک سقله به مهش ننازده و کاش رویت را در روز، در پرده بیوشی تا فلک سقله (= بدسرشت) به خورشیدش ننازده. / بیت (ب): حسن تعلیل: از نظر شاعر، دلیل پیدایش و شکل‌گیری ابر در آسمان، خجالت‌زدگی و رشک‌ورزیدن آفتاب به رخ درخشان و همچون خورشید معشوق است؛ به عبارتی «آفتاب» با دیدن رخ زیبای معشوق شرم‌منده شده و از سر رشک و برای این‌که چشمش به چهره زیبای معشوق نیفتد، آستین و دامن تر خود را جلوی چهره خودش گرفته و این آستین و دامن تر، همان «ابر» است! / بیت (ج): استعاره: «دم‌زدن (= سخن‌گفتن) گل نرگس» و «خماربودنش در سحرگاه» و «دژم (= غمگین) بودن آن»، استعاره مکنیه و تشخیص است. / بیت (د): ایهام: شاهد: (۱) حجت، گواه و دلیل ابر زیبایی و حسن [۲] زیباروی، معشوق / بیت «ه»: حس آمیزی: (۱) خنده شیرین (خنده: حس شنوایی / شیرین: حس چشایی) (۲) گریه رنگین (گریه: حس شنوایی / رنگین: حس بینایی)

۱۲۱ **گزینه ۲** نکته در این‌گونه سؤالات، از هر گزینه، یک آرایه را حذف کنید تا به جواب برسید.

با «تلمیح» ۱، با «پارادوکس» ۲ و با «ایهام تناسب» ۳ حذف می‌شود و به جواب می‌رسیم.

۱. علامت ~ به نشانه متناظر بودن است.

۲. در سؤالات ۱۲۰، ۱۲۳، ۱۲۴، ۱۲۶، ۱۲۸ و ۱۳۰ نیز مشابه همین روش را به کار می‌بریم.

۳. در سؤال ۱۳۱ نیز با روشی مشابه همین سؤال می‌توان به جواب رسید.

تشبیه (تشبیه بلیغ اضافی): کمان ابرو (مشبه: ابرو / مشبهه: کمان) / جناس ناقص (ناهمسان) اختلافی: «کمان، کمین» / کنایه: (۱) «در کمین کسی نشستن» کنایه از «در قصد آزار رساندن به کسی بودن» (۲) «در خون نشاندن کسی» کنایه از «کشتن کسی» / ایهام: دلنشین: (۱) بر دل نشیننده و فرودآینده (۲) جذاب، دوست‌داشتنی

بررسی سایر گزینه‌ها:

۱ استعاره: تیر استعاره از نگاه است. / مجاز: ندارد. / تلمیح: ندارد.

۲ استعاره: تیر استعاره از نگاه است. / اغراق: ندارد. / متناقض‌نما (پارادوکس): ندارد.

۳ ایهام تناسب: ندارد. / مجاز: ندارد.

۱۲۲ **گزینه ۱** جناس تام (همسان) ندارد. / دقت کنید که لغت «فرق» در هر دو بیت به یک معنا آمده است. / تشبیه: ندارد. / تیغ هلاک: به معنای «شمشیر به منظور کشتن» است.

بررسی سایر گزینه‌ها:

۲ تشبیه (تشبیه بلیغ اضافی): مرغ دل (مشبه: دل / مشبهه: مرغ) / مجاز: «سر» مجاز از «قصد، تصمیم، اندیشه، فکر»

۳ اغراق: اغراق در زیبایی فراوان پسر (معشوق یا ممدوح شاعر)؛ به گونه‌ای که زیاتر از یوسف است و حتی حضرت یعقوب هم با دیدن زیبایی او، به یوسف بی‌توجه می‌شود و جمال یوسف از چشمش می‌افتد (یوسف در نظرش بی‌ارزش و بی‌اعتبار می‌شود). / کنایه: «از نظر افتادن» کنایه از «بی‌ارزش و بی‌اعتبار شدن».

۴ لف و نشر مرتب: در شام (= شباهنگام)، زان زلف، در کفر به سر بردم (= به واسطه عشق‌ورزی به زلف سیاه معشوق، گویی به کفر توجه داشتیم و کفر می‌ورزیدیم) و این، زنآریندی است؛ و در سحر (= صبحگاه)، زان رخ، در دین به سر بردم (= به واسطه عشق‌ورزی به رخ زیبا و درخشان معشوق، گویی به دین توجه داشتیم و دینداری می‌کردم) و این، تسبیح‌خوانی او عبادت است. / تضاد: شام ~ سحر؛ کفر ~ دین؛ زنآریندی ~ تسبیح‌خوانی

۱۲۳ **گزینه ۳** نکته این نوع سؤالات را که به الفبایی مشهورند با انتخاب آرایه‌های ساده‌تر شروع کنید و با حذف گزینه، به پاسخ صحیح برسید. بیت (الف): حسن تعلیل: (۱) از نظر شاعر، دلیل برخاستن صدا از «سرو» نالیدن آن در اثر رشک و حسادت به قامت زیبا و بلند معشوق شاعر است (در حالی که در حقیقت، دلیل برخاستن صدا از سرو می‌تواند حرکت برگ‌های آن توشط باد و یا عامل دیگری باشد). (۲) از نظر شاعر، علت پدیدارشدن هاله و پوشش بر چهره ماه، پنهان‌شدن ماه در اثر خجالت‌زدگی و شرمندگی آن با دیدن عارض (= چهره) زیبا و درخشان معشوق است. / بیت (ب): تشبیه (تشبیه بلیغ اضافی): (۱) کشتی عقل (مشبه: عقل / مشبهه: کشتی) (۲) دریای شراب (مشبه: شراب / مشبهه: دریا) / بیت (ج): پارادوکس: این‌که دل، از داشتن غم معشوق شاد شود (شادبودن به واسطه داشتن غم، متناقض‌نما (پارادوکس) است. / بیت (د): جناس ناقص (ناهمسان) اختلافی: «رحمت، زحمت» «ما، با»

۱۲۴ **گزینه ۳** نکته این نوع سؤالات را که به الفبایی مشهورند با انتخاب آرایه‌های ساده‌تر شروع کنید و با حذف گزینه، به پاسخ صحیح برسید. (الف): کنایه: «سنگین‌رکاب بودن» کنایه از کند حرکت کردن است. / (ب): حس آمیزی: شکرخند ترکیبی دارای حس آمیزی است. / (ج): در این بیت تشبیه مرجح (تفضیل) وجود دارد. در واقع شاعر می‌گوید خط چهره یار از ریحان باغ، تازه‌تر و باطراوت‌تر است. / (د): اغراق: اغراق در اشتیاق مجنون نسبت به لیلی / (ه): حسن تعلیل: برای خوش‌عطری دل لاله، دلیل ادبی آورده و آن را به گذر آهو (معشوق) نسبت داده است.

۱۲۵ **گزینه ۳** در **۳** دو مصراع استقلال دستوری ندارند و چراکه (= زیرا) پیوند وابسته‌ساز است؛ بنابراین، اسلوب معادله وجود ندارد. جناس هم نداریم (کنج و کنج در صامت اک/ا و اک/ا و مصوّت ا/ا و ا/ا اختلاف دارند)

بررسی سایر گزینه‌ها:

۱ شنیدن بو، حس‌آمیزی است. این که «گل‌ها» بو را بشتوند و خود را به باد بدهند تشخیص است.

۲ «لعل لب»، اضافه تشبیهی است و بین کلمات «چشم و لب» لف ۱ و ۲ و «بادام و شکر» نشر ۱ و ۲، آرایه لف و نشر مرتب است. در ضمن، رابطه بین لف‌ها و نشرها رابطه تشبیه است.

۴ «کوس بدنامی را زدن» کنایه از رسوا نمودن و فاش و آشکار کردن است. کلمه «سر» در مصراع دوم مجاز از قصد و تصمیم و اراده است.

۱۲۶ **گزینه ۲** **گزینه ۲** این نوع سؤالات را که به الفبایی مشهورند یا انتخاب آرایه‌های ساده‌تر شروع کنید و با حذف گزینه، به پاسخ صحیح برسید. (الف): کوی تو مانند روضه رضوان است (تشبیه پنهان). (ب): جناس تام: روی اول به معنی به دلیل و سبب است. روی دوم به معنی رخسار و چهره است. (ج): لف و نشر **۱** ایمان و کفر (لف ۱ و ۲)، رخسار و زلف (نشر ۱ و ۲): لف و نشر مرتب/ (د): ایهام تناسب: بوی اول در مصراع اول به معنی (امید و آرزو) است و در معنی غیر قابل قبول (رایحه) با کلمات «بو، گل، باغ و گلستان» تناسب دارد.

۱۲۷ **گزینه ۴** (الف): تشخیص: «جام» که جگر تشنه است و «ایام» که جرعه به شاعر نرساند. مجاز: «جام» در مصراع دوم مجاز از شراب داخل جام/ (ب): نه لف و نشر دارد نه موازنه. اگر ابتدا «رخسار و لعل» نزدیک هم می‌آمدند و سپس «شمع و می و نقل»، لف و نشر داشتیم: ولی در حالت فعلی نه. (ج): موازنه مشخص است؛ اما تشخیص نداریم. گول ترکیب «جامه فانوس» را نخورید، در مصرع دوم فانوس مانند جامه‌ای است که شمع را می‌پوشاند. (د): جناس: در و درج، در و سر. کنایه: «بیم جان در او درج است»، کنایه از این است که خطر مرگ دارد و «ترک سر کردن» کنایه از خود را در معرض مرگ قرار دادن است.

۱۲۸ **گزینه ۲** **گزینه ۲** این نوع سؤالات را که به الفبایی مشهورند یا انتخاب آرایه‌های ساده‌تر شروع کنید و با حذف گزینه، به پاسخ صحیح برسید. با لف و نشر آغاز و گزینه‌ها را رد می‌کنیم. در بیت «ب» لف و نشر نداریم؛ ولی در بیت «ج» لف و نشر مرتب داریم: مژه (لف ۱)، ابرو (لف ۲)، تیر (نشر ۱)، کمان (نشر ۲). پس گزینه‌های **۱** و **۳** حذف می‌شوند. سپس به سراغ جناس می‌رویم. در بیت «الف»، «جفا و وفا» و «هم‌چنین» بر و سر» جناس دارند؛ اما در بیت «د» جناس نداریم. پس **۴** هم حذف می‌شود.

بررسی سایر آرایه‌های گزینه (۲):

(ب): ایهام تناسب: مات: (۱) خیره: معنی قابل قبول (۲) اصطلاح شطرنج: معنی غیر قابل قبول که با لغت شاه (از مهره‌های شطرنج) مطابقت دارد. (د): کنایه: «سیه‌روزی» کنایه از بدبختی. «تیرگی کوکب» کنایه از بداقبالی/ (ه): استعاره: سرکش بودن زلف و سر بر زانو داشتن بنفشه تشخیص و استعاره دارد.

۱۲۹ **گزینه ۳** در این گزینه لف و نشر وجود ندارد. جناس: «هر و در» و «چین و چین» مجاز: «عالم» مجاز از مردم عالم است. استعاره: «صنم» در مصراع دوم استعاره از معشوق است. ایهام: چین (دوم): (۱) در هر خم زلف او چین و شکن بسیاری وجود دارد. (۲) هر خم زلف او برای خود کشور چینی است که صنم‌های زیادی در آن وجود دارند.

۱۳۰ **گزینه ۲** **گزینه ۲** این نوع سؤالات را که به الفبایی مشهورند یا انتخاب آرایه‌های ساده‌تر شروع کنید و با حذف گزینه، به پاسخ صحیح برسید. (الف): استعاره مصرّحه: «سرو» استعاره از معشوق است. (ب): لف و نشر: در

این بیت لف و نشر وجود دارد. **۱** «لاله و گل» (لف) و «جام و روی یار» (نشر). (ج): تشبیه: در این بیت چهار تشبیه وجود دارد که به حالت لغو و نشرگونه آمده‌اند. روز نمونه‌ای از عفو تو و شب نمونه‌ای از خشم توست (تشبیه تفضیل). - شهد نمونه‌ای از مهر تو و سم نمونه‌ای از کینه توست (تشبیه تفضیل). (د): جناس: «غیر و غیرت» جناس ناقص افزایشی دارند. (ه): ایهام: عین: (۱) مثل (۲) چشم.

معنی مصراع اول بیت (ه): شاعر می‌گوید چشم تو را مانند فتنه می‌دانم و یا چشم فتنه می‌دانم.

۱۳۱ **گزینه ۱** **گزینه ۱** در این گونه سؤالات، از هر گزینه، یک آرایه را حذف کنید تا به جواب برسید. تشبیه: همچون دژه گرفتار هوا مانند

ایهام: هوا **۱** هوا و هوس **۲** آسمان/ استعاره: «دژه» در این بیت تشخیص و استعاره مکنیه دارد. ایهام تناسب: «مهر» در این بیت به معنی محبت و عشق است و در معنی دیگر این کلمه، یعنی «خورشید» یا خورشید متناسب است. در این بیت، اغراق، کنایه و تضاد وجود ندارد.

۱۳۲ **گزینه ۱** **گزینه ۱** بیت اول: ایهام **۱** کشیدن **۱** سرکشیدن می و نوشیدن **۲** حمل کردن و بردن

بیت دوم: مجاز **۱** فصل «گل» در این مصراع مجاز از بهار است. بیت سوم: تشبیه **۱** شاعر می‌گوید بالشی از صخره‌ها می‌خواهم؛ در واقع صخره‌ها را مانند بالش خود می‌داند. بیت چهارم: موازنه **۱** تمام کلمات مصراع اول با کلمات متناظر خود در مصراع دوم سجع متوازی یا متوازن هستند.